

การศึกษารูปแบบและกำหนดอายุเวลา เจดีย์ประธาน กู่พระเจ้า และกู่กลางน้ำ วัดเกาะกลาง อำเภอบำชาง จังหวัดลำพูน

เกษรา ศรีนาคา

นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้นำเสนอประเด็นเพิ่มเติมในการศึกษารูปแบบและการกำหนดหาอายุเวลาเจดีย์ประธาน กู่พระเจ้า และกู่กลางน้ำ วัดเกาะกลาง อำเภอบำชาง จังหวัดลำพูน จากเดิมที่นักวิชาการได้วิเคราะห์และกำหนดอายุของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 สอดคล้องกับรูปแบบและสถาปัตยกรรมของเจดีย์ในลำนานว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกามของพม่า แต่จากการศึกษาพบว่าเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลาง น่าจะมีอายุเวลาอยู่ในช่วงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 21 มีการก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยกัน 2 สมัย กล่าวคือ สมัยแรก ช่วงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช (พุทธศักราช 1984 - 2030) แห่งล้านนา การก่อสร้างสมัยแรกได้รับอิทธิพลจากรูปแบบของเจดีย์เชียงยืนในวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เจดีย์ห้ายอดที่ได้

รับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากเจดีย์ห้ายอดภายในบริเวณมหาโพธิมหาวิหารที่พุทธคยาในอินเดีย ต่อมาในสมัยที่ 2 ราวรัชสมัยพญายอดเชียงราย (พุทธศักราช 2030 - 2038) ได้มีการเปลี่ยนแปลงองค์ระฆังให้เป็นเจดีย์ทรงลังกาซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของคณะสงฆ์ลังกาวงศ์

การกำหนดอายุเวลาของกู่พระเจ้าน่าจะสร้างขึ้นในราวรัชสมัยพระเมืองแก้ว (พุทธศักราช 2038 - 2069) หรือประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ดังพิจารณาได้จากการก่อซุ้มโค้งที่ทะลุกันทั้ง 4 ด้านเป็นลักษณะเดียวกับกู่พระเจ้าแก่นจันทน์ วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) จังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศักราช 2053 ตามอายุเวลาที่ระบุไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระเมืองแก้ว

เจดีย์กลางน้ำสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21 โดยพิจารณาจากลักษณะการผสมผสานกันของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมระหว่างเจดีย์ห้ายอดในลักษณะเดียวกับเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลางสมัยแรกและเจดีย์เชียงยันในวัดพระธาตุหริภุญชัย กับรูปแบบก่อเรือนธาตุเป็นซุ้มโค้งมีลักษณะโปร่งทะลุทั้ง 4 ด้านใกล้เคียงกันกับกู่พระเจ้าของวัดเกาะกลางและกู่พระเจ้าแก่นจันทน์ในวัดมหาโพธาราม การสร้างกู่ที่มีน้ำล้อมรอบยังสะท้อนให้เห็นถึงคติจักรวาลในลัทธิมานาผ่านสถาปัตยกรรม กล่าวคือ กู่เป็นสัญลักษณ์ของเขาวงกตที่ล้อมรอบด้วยมหานทีสี่พันดร

คำสำคัญ: วัดเกาะกลาง, เจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง, กู่พระเจ้าวัดเกาะกลาง, เจดีย์กลางน้ำวัดเกาะกลาง, ลำพูน, สถาปัตยกรรมล้านนา

The Study on the Form and Chronology of the Main Stupa, Ku Pra Chao and Ku Klang Num, of Wat Koh Klang, Pa Sang District, Lamphun Province.

Kessara Srinakha

Graduate Student, Master of Human Science (History),
Faculty of Humanities, Chiang Mai University,
Chiang Mai, Thailand.

Abstract

This article presents the new findings from the study on the form and chronology of the main stupa, 'Ku' (*maṇḍapa*) Pra Chao and Ku Klang Nam, Pa Sang District, Lamphun Province. Conventionally, academics analyzed and identified that the main stupa were from around 19th Buddhist century because their form and architectural style were like those in Lan Na culture which had been influenced by Burmese-Pagan culture. However, the study leads to the findings that these the main stupa of Wat Koh Klang should be from 21st Buddhist century and had been built and renovated. The original construction took place in the reign of King Tilokaraja (1984 - 2030 B.E.) of Lan Na Kingdom. The style of

the main pagoda was influenced by the form of Chiang Yan stupa of Wat Pra That Haribunjaya, Lamphun District. This stupa is a five-peaked one the style of which was inspired by the five-peaked stupa in Mahabodhi Temple, Bodh Gaya. The renovation was carried out in the reign of King Yod Chiang Rai (2030 - 2038 B.E.). The bell-shaped form of the main stupa was changed to Ceylonese style, which reflects the influences from Singhalese Buddhism.

As for the chronology, Ku Phra Chao is assumed to be built in the reign of King Mueng Kaeo (2038 - 2069 B.E.) or around the middle of 19th Buddhist century because the pagoda has an arch on each of its four cardinal points, which are connected to each other, which is like the style of Ku Pra Chao Kaen Chan of Wat Maha Bodharama (Ched Yod) in Chiang Mai Province, which was built in 2053 B.E., as mentioned in Chinakalamalipakorn Doctrine, which is in the reign of King Mueng Kaew.

As for Ku Klang Num Pagoda, it is assumed to be built in mid 21st Buddhist century because its style is the mixture between the five-peaked stupa as the old principle stupa of Wat Koh Klang, and Chiang Yan stupa, which consists of an arch on each of its four cardinal points, which are connected to each other. This style is like the styles of Ku Phra Chao from Wat Koh Klang and Ku

Phra Chao Kaen Chan. The composition of this ‘Ku’ (*maṇḍapa*), which is encompassed by water, reflects the Lan Na concept of the universe through the architecture. The *maṇḍapa* symbolizes Mount Meru and the water surrounding the pagoda symbolizes Maha Nathee Seethandorn or the great ocean that surrounds Mount Meru, the Centre of the Universe.

Keywords: Wat Koh Klang, Main Stupa of Wat Koh Klang, Ku Pra Chao of Wat Koh Klang, Ku Klang Num of Wat Koh Klang, Lamphun, Lan Na Architecture

บทนำ

วัดเกาะกลาง ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตบ้านบ่อควา หมู่ที่ 8 ตำบลบ้านเรือน อำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี จากเรื่องเล่าเชิงมุขปาฐะสืบต่อกันมาเชื่อว่าสร้างโดย “เศรษฐีอินตา” ชาวมอญผู้เป็นบิดาของพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งนครหริภุญชัย ทั้งยังเชื่อกันว่าไม่ไกลจากวัดเกาะกลาง คือ นิवासสถานหรือเวียงวังของพระนางจามเทวี วัดนี้ได้ถูกทิ้งร้างอยู่กลางทุ่งนา กลายสภาพเป็นวัดร้าง จนกระทั่งพุทธศักราช 2517 พระมหาสงวน ปัญญา จากวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ พระมหาดวงจันทร์ เขียวพันธ์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร ได้ร่วมมือกับพระอุดม บุญช่วย วัดหนองคู ทั้งหมดเป็นพระภิกษุชาวมอญบูรณปฏิสังขรณ์และพัฒนาขึ้นเป็นสถานที่บำเพ็ญธรรม จนกระทั่งพุทธศักราช 2522 กรมการศาสนาได้ประกาศให้วัดร้างเกาะกลางเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา โดยมีพระครูอุดมวรคุณ (พระอุดม บุญช่วย) เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และในราวพุทธศักราช 2543 จึงสร้างวิหารหลังใหม่ขึ้นและมีเสาหงส์ตั้งอยู่ด้านหน้าอาคาร เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนมอญที่ใช้หงส์เป็นเครื่องรำลึก และสักการะถึงเมืองหลวงของมอญในพม่า คือ เมืองหงสาวดี (เพ็ญสุภา 2550,7)

การสำรวจและการขุดค้นโบราณสถานบริเวณวัดเกาะกลางเริ่มขึ้นในพุทธศักราช 2536 โดยกรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นศึกษาฐานรากเจดีย์ประธานของวัด ต่อมาในพุทธศักราช 2537 หน่วยงานอนุรักษ์จิตตรกรรมและประติมากรรมได้ดำเนินการอนุรักษ์ลวดลายปูนปั้นของเจดีย์ประธาน

จนกระทั่งพุทธศักราช 2542 กรมศิลปากรโดยสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 เชียงใหม่ ได้ขุดแต่งบูรณะเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางอีกครั้ง และในพุทธศักราช 2548 ได้มีความร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูนในการขุดแต่งโบราณสถานที่เหลือเกือบทั้งหมด ยกเว้นวิหารเก่าเนื่องจากมีสิ่งก่อสร้างปิดทับพื้นที่อยู่ จากการขุดแต่งโบราณสถานภายในบริเวณวัดเกาะกลาง กรมศิลปากรได้พบหลักฐานทางสถาปัตยกรรมดังต่อไปนี้

กลุ่มโบราณสถานหมายเลข 1 เจดีย์ประธาน ตั้งอยู่บริเวณภายในวัดเกาะกลางค่อนข้างไปทางทิศตะวันตกเล็กน้อย ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงระฆังบนเรือนธาตุสี่เหลี่ยมประดับด้วยลวดลายปูนปั้น ในพุทธศักราช 2536 กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นโบราณสถานองค์นี้เป็นหลุมขุดทดสอบขนาด 2x3 เมตร บริเวณมุมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของฐานเจดีย์ ต่อมาในพุทธศักราช 2537 จึงได้ดำเนินการอนุรักษ์ลวดลายปูนปั้นของโบราณสถานองค์นี้อีกครั้ง และก่ออิฐปิดผนังมุขด้านทิศตะวันตกที่ถูกคนร้ายลอบขุด (เหม่อกรีน 2542, 37)

โบราณสถานหมายเลข 2 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นกุฎทรงปราสาทโปร่งทะเลถึงกันทั้ง 4 ด้าน จากการขุดแต่งพบว่าภายในกุฏิมีซากปรักหักพังของเศษอิฐและดินทับถมอยู่ ทำให้ไม่สามารถระบุโครงสร้างด้านในได้อย่างชัดเจน แต่จากข้อมูลการสัมภาษณ์พบว่า ภายในเคยมีพระพุทธรูปยืนปูนปั้นแสดงปางประทานพร หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก และยังพบแนวกำแพงก่ออิฐในผังสี่เหลี่ยมล้อมรอบห่างจากกุฎปราสาทประมาณ 2.5

เมตร อย่างไรก็ตาม จากลักษณะของแนวกำแพงทางด้านทิศใต้ที่ก่อชนกับแนวกำแพงแก้ว ทำให้สันนิษฐานได้ว่าแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกของกุฎปราสาทน่าจะเป็นแนวเดียวกับกำแพงแก้ว ห่างจากกุฎทรงปราสาทไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ 5 - 7 เมตร เคยมีกุฎทรงปราสาทลักษณะเช่นเดียวกันนี้อีก 1 หลัง วางตัวในแนวเดียวกับโบราณสถานหมายเลข 2 และ 3 (เมอกรีน 2548, 39 - 40) ในบทความนี้จะเรียกว่า “กุฎพระเจ้า”

โบราณสถานหมายเลข 3 ตั้งอยู่นอกกำแพงวัดเกาะกลางในปัจจุบัน ห่างจากเจดีย์ประธานไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 80 เมตร สภาพก่อนการขุดแต่งมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทบนเรือนธาตุโปร่งทะลุถึงกันทั้ง 4 ด้าน ในลักษณะเดียวกับกุฎปราสาท แต่ตั้งอยู่บนฐานเชิงกลมขนาดใหญ่สูง 3 เมตร ทั้ง 4 ด้านของเรือนธาตุเป็นซุ้มจรนังก่ออิฐแบบเรียงซ้อนเหลื่อมกันลักษณะเดียวกับก่อการก่ออิฐที่ซุ้มจรนangk ของเจดีย์ประธาน ประกอบด้วยปูนปั้นรูปพรรณพฤกษา ภายในคู่มือเสาสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูนตั้งรองรับส่วนหลังคาเรือนธาตุที่ซึ่งรองรับองค์ระฆังกลมของเจดีย์ (เมอกรีน 2548, 27) ในบทความนี้จะเรียกว่า “กุ้งกลางน้ำ”

โบราณสถานหมายเลข 4 คือ อุโบสถ ตั้งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ประธาน จากการขุดแต่งพบว่าเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดประมาณ 10.20x7.50x0.60 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ประกอบด้วยฐานเชิงสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 4 ชั้น เหนือขึ้นไปเป็นท้องไม้รองรับตัวอาคารของอุโบสถ มีทางเดินและบันไดทางขึ้นทางด้านทิศตะวันตก พ้นอุโบสถพบร่องรอยการปูด้วยอิฐและฉาบปูน ภายในอุโบสถพบฐานแท่นชุกชีขนาดเล็ก

บริเวณพื้นดินยังคงปรากฏร่องรอยของหินซึ่งใช้ทำเป็นสีมาแตกกระจายอยู่บางส่วน (เมอกรีน 2548, 38)

โบราณสถานหมายเลข 5 ตั้งอยู่ใกล้แนวกำแพงด้านทิศตะวันตกของวัด มีลักษณะเป็นซุ้มประตูวัดแบบล้านนาที่เรียกว่า ซุ้มประตูโขง ประกอบด้วยส่วนฐานอยู่ในผังสี่เหลี่ยมเพ็ญมุม ด้านล่างเป็นฐานเขียงขนาดเล็กซ้อนเหลื่อมกัน 3 ชั้น เหนือขึ้นเป็นเป็นชุดฐานบัวคว่ำ ส่วนด้านบนเป็นฐานชุกชีบัวหางขึ้นรองรับซุ้มหลังคาที่ปรักหักพังไปแล้ว ทั้งสองด้านค้ำด้วยลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ผนังทั้งสองด้านก่อตรงจากพื้นแล้วโค้งบรรจบกันเป็นรูปซุ้มโค้ง ส่วนฐานรากผนังกำแพงทางด้านทิศเหนือได้ถูกทำลายลง เนื่องจากทางวัดใช้สร้างห้องสุขา (เมอกรีน 2548, 39)

ห่างจากวัดเกาะกลางไปทางด้านทิศตะวันออกและตะวันตกประมาณ 200 เมตร ยังปรากฏซากโบราณสถานอีก 2 แห่ง คือ ทางทิศตะวันตกพบเจดีย์ขนาดเล็กมีองค์ระฆังกลมเป็นรูปทรงกระบอก คัดด้วยรัตนอกเป็นบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้น ใกล้กันนั้นขึ้นไปยังปรากฏซากฐานของเจดีย์อีก 1 องค์ ที่ส่วนบนชำรุดปรักหักพังลงเช่นเดียวกับส่วนฐานที่ผู้กร่อน จนไม่สามารถระบุถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมที่ชัดเจนได้ ชาวบ้านเรียกเจดีย์กลุ่มนี้ว่า “เจดีย์หมายท่า” เนื่องจากเชื่อว่าเป็นเจดีย์ที่ใช้หมายตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านในครั้งที่ชาวล้านนาใช้ลำนํ้าปิงเป็นเส้นทางสัญจร ทางทิศตะวันออกยังปรากฏซากโบราณสถาน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มโบราณสถานด้านทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าจำนวน 7 หลัง และบ่อนํ้า 2 บ่อมีแนวกำแพงล้อมรอบ มีประตูทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันออก และกลุ่มโบราณสถานทาง

ด้านทิศตะวันออก พบแท่นก่ออิฐในผังแปดเหลี่ยมขนาดใหญ่ และแท่นบูชา
มีกำแพงล้อมรอบ มีทางเดินขนาดเล็กเชื่อมต่อกับกลุ่มโบราณสถานทางด้าน
ทิศตะวันตก และมีประตูทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันตก โบราณสถานทั้ง 2
กลุ่มนี้ ชาวบ้านเรียกว่า “เนินแม่มาย” เพราะเชื่อกันว่าเป็นบริเวณวังของ
พระนางจามเทวี (เชอกรีน 2548, 33 - 37)

นอกจากนี้ ยังขุดพบประติมากรรมปูนปั้นจำนวนมาก เช่น ศีรษะเทวดา
พระกร บันพระองค์ มงกุฎ หน้ากาล ฤๅษี ใบหน้านักพรต ยักษ์ สัตว์หิมพานต์
มีทั้งกนิษฐ กิณรี กิเลน มกร หงส์ นกยูง ดุรงค์ปักซี่ คชสีห์ สิงห์ นาค และ
ลวดลายพรรณพฤกษาเป็นจำนวนมาก กระจายอยู่รอบบริเวณสถาน
วัดเกาะกลาง

อย่างไรก็ดี บทความนี้จะมุ่งประเด็นไปที่การศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรม
และกำหนดอายุเวลาของเจดีย์ประธาน กุฏิพระเจ้า และกุฏิกลางน้ำของวัดเกาะ
กลางเป็นสำคัญ เนื่องจากมีสภาพสมบูรณ์เพียงพอต่อการสันนิษฐานรูปทรง
และกำหนดอายุเวลา

การกำหนดอายุเวลาเจดีย์ประธาน

ภาพที่ 1 เจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง
(บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

ภาพที่ 2 ร่องรอยการก่ออิฐทับองค์ระฆังของเจดีย์
ประธานวัดเกาะกลาง (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

ภาพที่ 3 ร่องรอยการฉาบปูนทับปูนเดิมของเจดีย์ประธาน
วัดเกาะกลาง (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

เจดีย์ประธานของวัดเกาะกลาง เป็นเจดีย์ทรงระฆังบนเรือนธาตุสี่เหลี่ยมในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะทางสถาปัตยกรรมประกอบด้วย ส่วนฐานเป็นฐานเขียงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น เหนือขึ้นไปเป็นเรือนธาตุสี่เหลี่ยมในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม คาดด้วยบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้นที่ตอนบนและล่างของเรือนธาตุ ด้านทั้ง 4 ของเรือนธาตุเป็นมุขทิศก่อยื่นออกมาทั้ง 4 ด้านรองรับด้วยฐานบัวลูกแก้วเพิ่มมุมเสาอิง และหลังคามุขประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปพรรณพฤกษา ลวดลายสมบูรณ์ที่สุดอยู่ทางด้านทิศเหนือ มีลักษณะเป็นซุ้มโค้ง 2 ชั้นประกอบด้วยลวดลายพรรณพฤกษา ปลายกรอบวงโค้งของซุ้มประดับด้วยลวดลายปูนปั้นรูปมกร เหนือเรือนธาตุเป็นฐานเขียงกลมรองรับฐานบัวกลมและบัวปากกระฆัง ปรากฏร่องรอยการประดับกลีบบัวคว่ำบัวหงายรองรับองค์ระฆังแต่ชำรุดไปแล้วบางส่วน จากการสำรวจพบร่องรอยการบูรณะเจดีย์ประธาน กล่าวคือ ตำแหน่งที่ 1 ทางด้านทิศตะวันออก ปรากฏร่องรอยการก่อพอกทับองค์ระฆังเดิม 2 ชั้นอย่างชัดเจน (ภาพที่ 2) ตำแหน่งที่ 2 ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ปรากฏร่องรอยการฉาบปูนทับปูนเดิมตรงบริเวณบัวหงาย (ภาพที่ 3) และตำแหน่งที่ 3 พบร่องรอยการก่อฐานเขียง 3 ชั้นที่มุมทั้ง 4 ของเจดีย์ประธานเป็นการนำอิฐไปก่อเสริม (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 ร่องรอยการก่ออิฐฐานเชิงที่เพิ่มเข้ามาทั้ง 4 มุมของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2555)

ภาพที่ 5 ลายเส้นสันนิษฐานเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางเป็นเจดีย์ห้ายอด (ที่มา: คักดีชัย 2552, 42)

งานเขียนของนักวิชาการที่กล่าวถึงเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางมีหลายชิ้น ดังเช่นบทความเรื่อง “เจดีย์วัดเกาะกลาง อำเภอบ้านฉาง จังหวัดลำพูน” (พุทธศักราช 2542) ของจิรศักดิ์ เดชวงค์ญา (2542, 83 - 91) ศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมและกำหนดอายุเวลาเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง ภายใต้ข้อสันนิษฐานว่าอาจมีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดเช่นเดียวกับเจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้องหรือเจดีย์วัดป่าสัก อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ที่นักวิชาการกำหนดอายุเวลาไว้ราวพุทธศตวรรษที่ 19 ลักษณะดังกล่าวยังพบในเจดีย์ศิลปะพุกามของพม่า อาทิ เจดีย์ปยานิ (Hpayani-Zedi)

อายุราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 - กลางพุทธศตวรรษที่ 19 และหากพิจารณา ร่วมกับหลักฐานเอกสารเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับพุกาม เมื่อพญามังรายเสด็จไปพุกามเมื่อราวพุทธศักราช 1833 และได้นำช่างฝีมือเข้ามาในล้านนา จึงอาจเป็นไปได้ว่ามีการนำรูปแบบเจดีย์ลักษณะนี้เข้ามาสร้างในล้านนาตั้งแต่ช่วงระยะเวลาดังกล่าว

บทความเรื่อง “เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์: ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่และเชียงแสนในงานช่างนครลำปาง” (พุทธศักราช 2551) ของชาญคณิต อารวรร (2551, 45 - 47) กล่าวถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมโดยเฉพาะส่วนเรือนธาตุของเจดีย์ร้างวัดอุโมงค์ไว้ว่า मुखทางด้านทิศตะวันออกซึ่งมีการเจาะเป็นอุโมงค์เข้าไปในตัวเรือนธาตุเพื่อทำเป็นคูหา ช่างล้านนาอาจรับอิทธิพลทั้งรูปแบบและเทคนิคโครงสร้างจากศิลปะพม่า ดังปรากฏมาแล้วอย่างน้อยในงานช่างกลุ่มพยู (Pyu) ดังพบที่เจดีย์วิหารเลเมียตหนา (Lay-myet-hna) และวิหารเบเบ (Bebe) ในเมืองศรีเกษตร และอาจเกี่ยวข้องกับรูปแบบเรือนธาตุของเจดีย์ทรงปราสาทในระยะแรกของศิลปะล้านนา เช่น เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้องที่เชียงแสนและเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลาง

งานวิจัย เรื่อง เมืองลำพูนจากหลักฐานโบราณคดี ศิลปะ และเอกสารทางประวัติศาสตร์ ของ ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ให้ความเห็นโดยอ้างอิงงานเขียนของสันติ เล็กสุขุมว่า ควรจัดให้เจดีย์ประธานวัดเกาะกลางอยู่ในสมัยหริภุญชัยตอนปลาย เพราะยังคงเป็นเจดีย์ห้ายอดที่มีระเบียบก่อสร้างใกล้เคียงกับพุกามมาก ส่วนลายปูนปั้นพรรณพฤกษาประดับเจดีย์ประธานในการบูรณะสมัยหลังแสดงอิทธิพลจีนในล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาแล้ว (ศักดิ์ชัย 2552, 40 - 44)

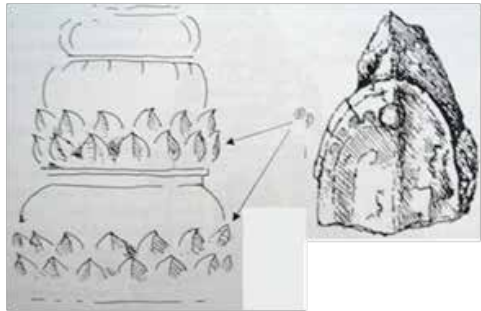
จากงานเขียนทั้งหมดที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า เจดีย์ประธานวัดเกาะกลางมีลักษณะเป็นเจดีย์ห้ายอด (ภาพที่ 5) แบบเดียวกับเจดีย์เชียงยืนในวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน และเจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง อำเภอสว่างแดน จังหวัดเชียงราย และได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างจากพุกาม และเป็นรูปแบบของเจดีย์ในช่วงต้นของศิลปะล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 19 ส่วนผู้เขียนได้พิจารณาจากร่องรอยการบูรณะเจดีย์ประธานจากการก่ออิฐทับองค์ระฆังของเจดีย์ประธาน ดังเห็นได้อย่างชัดเจนจากด้านทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน ร่องรอยการฉาบปูนทับปูนเดิมซึ่งเห็นอย่างชัดเจนทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเจดีย์ประธาน รวมทั้งการสร้างฐานเชิง 3 ชั้น ที่มุมทั้ง 4 ของเจดีย์ประธานในลักษณะของการนำอิฐไปต่อเสริม ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเจดีย์ประธานนี้มีอายุเวลา 2 สมัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สมัยที่ 1 ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อสันนิษฐานของจิรศักดิ์ เดชวงศ์ญาที่กล่าวว่า เจดีย์องค์นี้มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกับเจดีย์เชียงยืน (บางแห่งเรียกว่าเจดีย์เชียงยืนหรือเจดีย์แม่ครัว) ในวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน (ภาพที่ 6) เพราะจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์เชียงยืนประกอบด้วยฐานเชิงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นขึ้นไป 5 ชั้น รองรับฐานบัวคว่ำบัวหงายเพิ่มมุมและที่มีลวดบัวลูกแก้วอกไก่ 2 เส้นคาดตรงท้องกระดานเหนือขึ้นไปองค์เรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้านรองรับด้วยฐานบัวลูกแก้วเพิ่มมุมเช่นเดียวกับเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางนับว่าใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม ที่มุมทั้ง 4 เหนือเรือนธาตุของเจดีย์เชียงยืนมีสอปิกะหรือเจดีย์บริวาร 4 องค์ตั้งล้อมรอบเจดีย์ทรงระฆังซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางเหนือเรือน

ธาตุบนฐานแปดเหลี่ยม 2 ชั้น ใต้องค์ระฆังรองรับบัวกลุ่มปูนปั้น องค์ระฆังมีลักษณะกลมคอดด้วยรัดอกประดับปูนปั้นประกอบลายประจำยามทั้ง 4 ทิศ เมื่อรวมสลูปีกะกับเจดีย์องค์กลางจึงทำให้เจดีย์เชียงยันเป็นเจดีย์ 5 ยอด ส่วนยอดของเจดีย์เชียงยันเป็นบัวกลุ่มเถาซ้อนสลักกับบัวลูกแก้วหุ้มทองจังโกชั้นรองรับปลียอด แต่ไม่พบสลูปีกะหรือเจดีย์บริวารดังกล่าวเหนือเรือนธาตุของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง เนื่องจากการบูรณะในสมัยที่ 2 ได้เปลี่ยนรูปแบบของเจดีย์เหนือเรือนธาตุทั้งหมดดังจะได้กล่าวต่อไป

ภาพที่ 6 เจดีย์เชียงยัน วัดพระธาตุหริภุญชัย
จ.ลำพูน (ที่มา: พิทยา สุ่มจินดา)

ภาพที่ 7 ลายเส้นกลีบบัวดินเผาที่ขุดค้นพบโดยกรมศิลปากรบริเวณเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง (ที่มา: เมอกรีน 2542, 135)

จากการขุดพบกลีบบัวดินเผาจากบริเวณเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลางโดยกรมศิลปากร (ภาพที่ 7) พบว่ามีลักษณะเป็นบัวกลุ่มเถาเรียงซ้อนลดหลั่นกัน อันน่าจะเป็นส่วนยอดบัวกลุ่มของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางมาก่อน บัวกลุ่มดังกล่าวน่าจะใกล้เคียงมากกับยอดบัวกลุ่มปูนปั้นของเจดีย์เชียงยัน

ภาพที่ 8 บัวกลุ่มบนยอดเจดีย์เชียงยัน วัด
พระธาตุหริภุญชัย จ.ลำพูน (ที่มา: พิชญ
ลุ่มจินดา)

(ภาพที่ 8) เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์วัดเกาะกลาง (ภาพที่ 1) กับเจดีย์เชียงยัน (ภาพที่ 6) ทั้งลักษณะขององค์เรือนธาตุสี่เหลี่ยม มีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้าน ประกอบกับชิ้นส่วนของบัวกลุ่มยอดเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลาง แสดงให้เห็นว่าสร้างขึ้นโดยได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบจากเจดีย์เชียงยันในวัดพระธาตุหริภุญชัย จึงมีความเป็นไปได้เช่นกันว่า ลักษณะเดิมของเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลางน่าจะเป็นเจดีย์ห้ายอดเช่นเดียวกันกับเจดีย์เชียงยันมาก่อน

ในวิทยานิพนธ์ของสุพินดา เจียรพิพัฒน์ (พุทธศักราช 2542) เรื่อง การกำหนดอายุเวลาของสถูปในวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน: การศึกษาเชิงศิลปะ ได้วิเคราะห์รูปแบบของเจดีย์เชียงยันว่า คงได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบมาจากเจดีย์รายในมหาโพธิมหาวิหารที่พุทธคยา (ภาพที่ 9) ดังปรากฏในแบบจำลองของปูชนียสถานในบริเวณมหาโพธิมหาวิหาร พบที่วัดนาถัง ในนิเบต

มีจารึกระบุอายุเวลาตรงกับรัชกาลของพระเจ้าจักรพรรดิหย่งเล่อ (Yong Le) (พุทธศักราช 1946 - 1967) แห่งราชวงศ์หมิง (พุทธศักราช 1911 - 2187) ของจีน เจดีย์เชียงยันคงเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์องค์อื่นที่มีลักษณะเดียวกัน เนื่องจากยอดบัวกลุ่มเถาของเจดีย์เชียงยันมีลักษณะเป็นปล้องสั้น¹ และส่วนองค์ระฆังก็ยังเป็นทรงกลมและอ้วนเตี้ยอยู่ แตกต่างกับเจดีย์องค์อื่นๆ ที่มีพัฒนาการมากกว่า ดังเช่นเจดีย์ประธานวัดป่าสักที่มีการตกแต่งด้วยลายปูนปั้นมากขึ้น (สุพินดา 2542, 82)

ภาพที่ 9 มหาโพธิมณฑลวิหารที่พุทธคยาจำลอง ทำจากไม้ พบ ที่วิหารนาถัง (Narhan Monastery) ในไคเป่ต มีจารึกตรงกับรัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิ หย่งเล่อ (Yong Le) (พ.ศ.1946 -1967) แห่งราชวงศ์หมิงของจีน (ที่มา: Heater N.d., 92)

ภาพที่ 10 เจดีย์เมียวเกา (Miaogao) นครปักกิ่ง รัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิ เี้ยนหลง (พ.ศ.2282 - 2239)แห่งราชวงศ์ซิง (ที่มา: Yan 1989, 152)

¹ พิษญา สุ่มจินดา (2556) ให้ความเห็นในบทความ เรื่อง “เจดีย์เชียงยัน: ต้นแบบของเจดีย์หายากในศิลปะล้านนาและสุโขทัย” ว่าบัวกลุ่มเถาอันเป็นส่วนยอดของเจดีย์เชียงยันความจริงแล้วผู้ออกแบบหรือช่างคงตั้งใจทำให้เป็นหม้อปูลมขลุ่ยซ้อนลดหลั่นกัน ซึ่งในที่นี้มีถึง 3 ใบและมียอดบัวบรรจุไว้ภายใน ดังเห็นได้จากกลีบบัวที่ล้นออกมาจากขอบปากหม้อ

ด้วยเหตุนี้ อายุเวลาของเจดีย์ประธานของวัดเกาะกลางในสมัยที่ 1 ซึ่งมีรูปแบบใกล้เคียงกับเจดีย์เชียงยัน และเป็นต้นแบบของเจดีย์ห้ายอดบนเรือนธาตุสี่เหลี่ยม จึงขึ้นอยู่กับอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันซึ่งเป็นต้นแบบ นักวิชาการส่วนใหญ่กำหนดอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันว่าอยู่ในช่วงประมาณ พุทธศตวรรษที่ 19 ตรงกับช่วงศิลปะหริภุญชัย (ศักดิ์ชัย 2552, 47) ส่วน พริยะ ไกรฤกษ์ (2555ก, 104) ได้กำหนดอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันว่าตรงกับช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 22 ไว้ในหนังสือ *กึ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย* (2555) โดยให้ความเห็นเช่นเดียวกับสุพินดาว่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์เชียงยันมีความใกล้เคียงกันกับเจดีย์รายในแบบจำลองของมหาโพธิมหาวิหารจากช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้ การวางผังด้วยการให้เจดีย์ประธานตั้งอยู่ตรงกลางและมีเจดีย์บริวารหรือสถูปิกะอีก 4 องค์ล้อมรอบรวมเป็น 5 องค์นั้น เป็นการวางผังเจดีย์ในระบบมณฑลรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่เรียกว่า “วัชรบัลลังก์” โดยมีตัวอย่างจากเจดีย์เมียวเกา (Miaogao) (ภาพที่ 10) บนยอดเขาด้านหลังพระราชวังฤดูร้อนในนครปักกิ่งของจีน สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าจักรพรรดิเฉียนหลง (พุทธศักราช 2282 - 2239) แห่งราชวงศ์ชิง (พุทธศักราช 2187 - 2455) ซึ่งนับถือพุทธศาสนาเถรวาทนิกายแบบธิเบต ทั้งนี้ โดยพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจดีย์รายในแบบจำลองของมหาโพธิมหาวิหารพุทธคยากับเจดีย์เชียงยันของวัดพระธาตุหริภุญชัยและกำหนดอายุเวลาประกอบกับหลักฐานจากเอกสารว่า

“...ตามที่กล่าวอ้างโดยพระภิกษุตารนาถชาวธิเบต (พ.ศ. 2118 - 2177/ค.ศ. 1575 - 1634) ว่าพระอาจารย์ของท่านได้ไปศึกษามณฑลลับที่วัดพระธาตุหริภุญชัย...อาจเป็นแรงบัลดาลใจให้สร้างเจดีย์เชียงยันขึ้นในเขตคณะสงฆ์ศรี

เชียงยัน วัดพระธาตุหริภุญชัย...ซึ่งอาจเป็นคณะสงฆ์ที่ฝึกไฟในลัทธิตันตระยาน อีกทั้งรูปแบบของเจดีย์เชียงยันซึ่งเป็นเจดีย์ทรงปราสาท 5 ยอดแบบ ‘วัชรบัลลังก์’ ...ก็สอดคล้องกับคตินิยมของลัทธินี้และยังอาจเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ 5 ยอด ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีลำพูน และที่วัดมหาธาตุ สุโขทัย...” (พิริยะ 2555ก, 138)

พิริยะจึงกำหนดอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันว่าอยู่ในช่วงพุทธศักราช 2100 - 2150 หรือประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 22 ให้สอดคล้องกับช่วงเวลาทีพระภิกษุธารนาถชาวธิเบตได้เดินทางมาศึกษาลัทธิตันตระยานที่วัดพระธาตุหริภุญชัย อย่างไรก็ตาม จากประเด็นการวิเคราะห์และการกำหนดอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันของพิริยะ ผู้เขียนเขียนมีข้อพิจารณาเพิ่มเติมอีก 2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ

ประการที่ 1 แม้ว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์เชียงยันจะมีลักษณะใกล้เคียงกับเจดีย์รายองค์หนึ่ง ในแบบจำลองมหาโพธิ์ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าจันทรดิหงมเถอ รวมทั้งลักษณะของเจดีย์ก็มีความสอดคล้องกับคตินิยมของพุทธศาสนาธิตันตระยาน ซึ่งทำให้พิริยะกำหนดอายุเวลาของเจดีย์องค์นี้ตรงกับช่วงระยะเวลาของการเดินทางของพระภิกษุชาวธิเบต แต่ก็ได้หมายความว่าเจดีย์องค์นี้จะต้องสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกับการเดินทางเข้ามาของพระภิกษุรูปดังกล่าว เพราะเป็นไปได้ที่วัดพระธาตุหริภุญชัยเป็นแหล่งศึกษาของคณะสงฆ์ในลัทธิตันตระยานมาระยะหนึ่งแล้วจนเป็นที่รู้จักไปถึงธิเบตก่อนการมาถึงของพระภิกษุรูปนั้น รวมถึงรูปแบบของเจดีย์ก็มีมาก่อนแล้วในแบบจำลองของมหาโพธิ์มหาวีหารที่พุทธคยาอย่าง

น้อยก็ในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ในรัชกาลของพระจักรพรรดิหย่งเล่อตั้งได้กล่าวมาแล้ว

ประการที่ 2 ช่วงเวลาการสร้างเจดีย์เชียงยัน คือ ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 22 นั้นเป็นช่วงเวลาที่ผ่านมาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า คือ ในระหว่างพุทธศักราช 2101 - 2317 จึงไม่น่าจะมีการสร้างปูชนียสถานขนาดใหญ่ ซึ่งต่อมาจึงกลายเป็นต้นแบบให้กับการก่อสร้างเจดีย์อีกหลายองค์ในลักษณะเดียวกัน ทั้งที่เชียงแสน สุโขทัย และศรีสัชนาลัยด้วย แม้ว่าพม่าจะไม่ได้ก้าวภายในเรื่องศิลปวัฒนธรรมของล้านนาก็ตาม (พิริยะ 2555 ก, 104, 138)

ผู้เขียนได้กำหนดอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันแตกต่างไปจากความเห็นของนักวิชาการท่านอื่น โดยใช้การเปรียบเทียบทางด้านรูปแบบประกอบกับการกำหนดอายุเวลาทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งหลักฐานทางด้านเอกสารและหลักฐานโบราณคดี จากการที่เจดีย์เชียงยันได้รับอิทธิพลด้านรูปแบบจากเจดีย์รายที่พบแบบจำลองของมหาโพธิมหาวิหารที่พุทธคยา อาจเป็นไปได้ว่าผู้ออกแบบหรือช่างอาจเคยเห็นจากแบบจำลองในลักษณะเดียวกันกับที่ธิเบต หรือได้ถ่ายแบบจากเจดีย์รายในมหาโพธิมหาวิหารที่พุทธคยามาสร้างโดยตรงก็เป็นได้ทั้ง 2 ทาง อย่างไรก็ดี จากการศึกษาของเชษฐัง ดิงส์นุชลี (2555 ก) ในหนังสือเรื่อง *สัตตมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์* ได้วิเคราะห์และเปรียบเทียบสัตตมหาสถานที่พบในอินเดียและแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันรวมไปถึงประเทศไทยด้วยนั้นพบว่า รูปแบบของวิหารเจ็ดยอดและตำแหน่งของสัตตมหาสถานในวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด)² จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะ

ทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่งสอดคล้องกับมหาโพธิมหาวิหารที่ พุทธคยา รวมทั้งมีตำแหน่งของสถูปมหาสถานอีก 5 แห่งตรงกันจากทั้งหมด 7 แห่งอย่างจงใจ “อาจเป็นไปได้ที่นายช่างผู้ออกแบบเคยเดินทางไปยังพุทธ คยาก่อนการสร้างวัดมหาโพธารามหลังจากการสร้างสถูปมหาสถานจำลองที่ วัดมหาโพธารามสถูปมหาสถานจำลองแห่งอื่นๆ ในเอเชียอาคเนย์ จึงได้รับ การสถาปนาขึ้น โดยมีต้นแบบมาจากสถูปมหาสถานจำลองที่วัดโพธาราม นั้นเอง” (เชษฐ 2555ก, 333)

เกี่ยวกับเรื่องนี้ พิษญา สุ่มจินดา (2556) ให้อธิบายเกี่ยวกับอายุเวลาของ วิหารเจ็ดยอดและสถูปมหาสถานของวัดมหาโพธารามว่า ถ้าพิจารณาจากการ วิเคราะห์ของเชษฐซึ่งแสดงให้เห็นว่าตำแหน่งของวิหารเจ็ดยอดรวมทั้งสถูป มหาสถานที่วัดโพธาราม ตรงกันกับตำแหน่งสถูปมหาสถานที่พุทธคยาใน อินเดียซึ่งเป็นต้นแบบมากถึง 5 แห่งจาก 7 แห่ง ในขณะที่เหลืออีก 2 แห่ง ยังไม่พบหรือไม่หลงเหลือให้เห็นแล้วนั้น ก็เป็นไปได้อย่างยิ่งว่าคงจำลอง แบบโดยตรงจากพุทธคยา และอาจสร้างขึ้นโดยพระเจ้าติโลกราชด้วยความ ที่ระบุไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์ เนื่องจากกษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจขณะนั้น และสามารถสร้างระบบสถูปมหาสถานที่สมบูรณ์ รวมทั้งอาจส่งคนไปจำลอง สถูปมหาสถานที่ยังไม่เคยได้ควรจะได้แก่พระองค์ เหตุการณ์ดังกล่าวดูเหมือน

² ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงการสถาปนาวัดมหาโพธาราม (ต่อมาภายหลังได้เรียกชื่อตามวิหาร เจ็ดยอดว่า วัดเจ็ดยอด) ไว้ว่า “ฝ่ายพระเจ้าติโลกราชยบตี...มีพระราชประสงค์ใครจะปลูกต้น มหาโพธิ คือ ที่วัดมหาโพธารามนี้...ในปีกุน จ.ศ.718 (พ.ศ.1999) แล้วโปรดให้ปลูกต้นโพธิใน อารามในปีเดียวกัน...ครั้นทรงปลูกต้นโพธิเสร็จแล้วพระองค์โปรดให้จัดพิธีทั้งปวง คือ สร้าง เวทिकाให้เหมือนต้นมหาโพธิที่พระพุทธทรงผจญมาร สร้างสถูปมหาสถาน ต่อจากนั้นในปีออก (พ.ศ.2020) โปรดให้สร้างมหาวิหารในอารามนั้น” (รัตนปัญญาเถระ 2510, 127 - 128)

จะเป็นที่รับรู้กันในพงศาวดารโยนกของพระยาประชากิจกรจักร์ ได้กล่าวถึง การบูรณะเจดีย์หลวงที่วัดเจดีย์หลวงในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชว่า

“...ลจุลศักราช 839 ปีวอก นพศก (พุทธศักราช 2020 - ผู้เขียน)...ถัดนั้น พระมหाराชเจ้าตรัสใช้ให้หมื่นด้าพรวด (ซึ่งในชินกาลมาลินีเรียกว่า สีหะเสนาบดี) ออกไปถ่ายอย่างโลหะปราสาทและรัตนมาลีเจดีย์ ณ เมืองลังกาทวีปโพนมา แล้วให้หมื่นด้าพรวดเป็นผู้อำนวยการปฏิสังขรณ์กุฎิมหาธาตุหรือเจดีย์ลักษณะบุราคม คือ เจดีย์หลวงในกลางเวียงเชียงใหม่ ซึ่งเจ้าแสนเมืองมาได้สร้างไว้ตามคำสั่งของเจ้าท้าวเกื่อนาเมื่อเป็นเทพารักษ์นั้น การปฏิสังขรณ์นี้ได้เริ่มทำในปีจอ เอกศก จุลศักราช 841 (พุทธศักราช 2022 - ผู้เขียน)...ครั้นเสร็จแล้วบรรจุพระบรมธาตุซึ่งพระมหาคัมภีร์เถรนำมาจากลังกาทวีปไว้ในมหาสถูปนี้ แล้วให้สร้างหอพระแก้วตามอย่างโลหะปราสาทกรุงลังกา...” (ประชากิจกรจักร์ 2515, 341 - 342)

เช่นเดียวกันกับหลักฐานที่ระบุในชินกาลมาลีปกรณ์ ก็อ้างถึงจารึกที่ระบุไว้ในตำนานเชียงใหม่ เกี่ยวกับการก่อสร้างเสริมเจดีย์หลวงไว้ ดังนี้

“...พระเจ้าติโลโกโปรดให้หมื่นด้ามพรวดตราขบรูษ นายช่างผู้สร้างเจดีย์ยอดเป็นผู้เสริมสร้างเจดีย์หลวง มีมุขที่ฐานตามแบบรัตนมาลีเจดีย์ที่เกาะลังกาผสมกับแบบเจดีย์พุทธคยาประเทศอินเดีย ในรัชสมัยพระเจ้าติโลโก โปรดให้ประดิษฐานพระรัตนปฏิมา (พระแก้วมรกต) ที่ซุ้มบนองค์เจดีย์ด้านตะวันออก...” (รัตนปัญญาเถระ 2510, 128)

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นได้ว่า ในการก่อเสริมองค์เจดีย์หลวงในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกรานั้น ได้โปรดเกล้าฯ ให้นายช่างเดินทางไปจำลอง

แบบอย่างที่ลังกาค่อนที่จะมีการบูรณะ อย่างน้อยรูปแบบของรัตนมาลีเจดีย์ ซึ่งได้แก่สุวรรณมาลีเจดีย์หรือเจดีย์รุวันเวลิเสยะ เมืองอนุราธปุระ ก็เป็นเจดีย์ที่มีช้างล้อมหรือหัตถิปราการอยู่ที่ส่วนฐาน ลักษณะดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์หลวงที่ช้างล้อมเหมือนกัน เหตุผลดังกล่าวจึงอาจอนุมานได้ว่า การสร้างวิหารเจ็ดยอดและสัตตมหาสถานที่วัดโพธาราม ซึ่งมีการถ่ายทอดรูปแบบจากอินเดียมายังล้านนาอย่างใกล้ชิด คงต้องมีการส่งนายช่างไปจำลองรูปแบบจากพุทธคยาในอินเดียมาใช้เป็นแบบอย่างในการก่อสร้างเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงมีความเป็นไปได้ที่เจดีย์เชียงยันซึ่งมีความใกล้เคียงอย่างมากกับรูปแบบของเจดีย์รายในบริเวณมหาโพธิมหาริหารในแบบจำลองของวิหารนาถังในธิเบต จึงอาจสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช

นักวิชาการหลายท่านให้ความเห็นสอดคล้องกันว่าเจดีย์ของพุกามอาจเป็นแรงบันดาลใจในการก่อสร้างเจดีย์เชียงยัน รวมไปถึงเจดีย์ประธานของวัดป่าสักที่เชียงราย ผู้เขียนคงไม่ปฏิเสธความคิดดังกล่าวเสียทีเดียวนัก เพราะอย่างน้อยก็มีข้อสังเกตว่า โคปุระด้านตะวันออกและเจดีย์รายองค์ในแบบจำลองของวัดนาถังที่ธิเบต มีรูปแบบใกล้เคียงกับเจดีย์เชียงยันและเจดีย์ประธานวัดป่าสักมาก ดังเห็นได้จากการด้านบนของเรือนธาตุมีสถูปิกะหรือเจดีย์จำลอง 4 องค์ล้อมรอบเจดีย์ประธาน ที่น่าสนใจ คือ ชุ่มของจระนำเรือนธาตุของโคปุระและเจดีย์เหล่านี้ยังตกแต่งด้วยเคล็ก (Clec) หรือฝักเพกาในลักษณะเดียวกับการตกแต่งชุ่มจระนำของเจดีย์ประธานวัดป่าสักและเจดีย์รายในวัดเจดีย์เจ็ดแถวที่ศรีสัชนาลัย (สุวรรณโลกเดิม) ชุ่มเคล็กดังกล่าวคงเป็นอิทธิพลของพุกาม โดยพิจารณาจากความเปลี่ยนแปลงของชุ่มจระนำ

ของศิขระมหาโพธิมหาวิหารที่พุทธคยาในแบบจำลอง ซึ่งแต่เดิมมีลักษณะเป็นคานนอน ต่อภายหลังจึงเปลี่ยนมาทำเป็นซุ้มเคล็ก ทั้งนี้ ปรากฏหลักฐานว่าพระเจ้าจันชิตตา กษัตริย์พุกาม ทรงปฏิสังขรณ์มหาโพธิมหาวิหารในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 17 และจารึกของพม่าบนฉัตรทองแดงพบที่พุทธคยาก็ก่อถึงการบูรณปฏิสังขรณ์มหาโพธิมหาวิหารในช่วงพุทธศักราช 1836 - 1837 (พิชญา 2556) จึงเป็นไปได้ที่ซุ้มเคล็กของมหาโพธิมหาวิหารเจดีย์รายที่พุทธคยาคงได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่โดยกษัตริย์และผู้มีจิตศรัทธาชาวพม่า

ส่วนเชษฐ์ ดิงสัญลี ให้ความเห็นเกี่ยวกับอิทธิพลของเจดีย์พุกามที่มีต่อเจดีย์ห้ายอดในศิลปะล้านนาว่า

“เจดีย์วิหารในศิลปะพุกามตอนปลายซึ่งประกอบด้วยเรือนธาตุแคบสูง มีประตูทั้งสี่ทิศ...ชั้นหลังคาในรูปฐานบัว 3 ชั้นและมีสถูปิกะ 12 ยอดนั้นได้ถูกย่อลงจนกลายเป็นเจดีย์ทรงปราสาท 5 ยอดในศิลปะล้านนา โดยเรือนธาตุที่มีประตูทั้ง 4 ทิศได้กลายเป็นซุ้มจรณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปไปโดยปริยาย...ส่วนยอดได้ลดจำนวนชั้นซ้อนและจำนวนสถูปิกะลง โดยเหลือยอดประธาน 1 ยอดและยอดสถูปิกะบริวารอีก 4 ยอดรวมเป็น 5 ยอด...การใช้ซุ้มเคล็กปิดสูง การใช้บัวคลุมรับองค์ระฆัง และการที่เจดีย์ไม่มีปล้องกั ก็ล้วนแต่แสดงถึงพื้นฐานจากเจดีย์วิหารพุกามทั้งสิ้น” (เชษฐ์ 2555, 389)

อย่างไรก็ดี พิชญา สุ่มจินดา (2556) ให้ความเห็นต่างจากเชษฐ์ในประเด็นที่ว่าเจดีย์วิหารของพุกามให้อิทธิพลโดยตรงกับเจดีย์ห้ายอดในล้านนา แต่เชื่อว่าเจดีย์เชียงยืนซึ่งคงเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ห้ายอดในล้านนาและสุโขทัย รวม

ไปถึงประธานวัดป่าสักและเจดีย์รายในวัดเจดีย์เจ็ดแถว อาจได้รับรูปแบบตรงจากอินเดียโดยไม่ผ่านพุกาม แม้เจดีย์ของพุกามจะมีรูปทรงใกล้เคียงกับเจดีย์เชียงยันอยู่บ้างแต่ก็มีรายละเอียดที่แตกต่างและซับซ้อนกว่า ดังที่เชษฐกุลกล่าวว่าเจดีย์ของพุกามมียอดสถูปิกะถึง 12 ยอด มากกว่าเจดีย์รายในแบบจำลองของมหาโพธิมหาราวิหารที่วัดนาถังในนิเบต เจดีย์เชียงยันที่วัดพระธาตุหริภุญไชย เจดีย์ประธานวัดป่าสัก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย และเจดีย์รายในวัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย หรือแม้แต่สถูปเมียวเคาในนครปักกิ่ง (ภาพที่ 10) ต่างก็มีเพียง 5 ยอด และมีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้านของเรือนธาตุ ไม่ได้เป็นซุ้มประตูของคูหาเรือนธาตุ ถ้าเจดีย์เชียงยันได้ลดทอนองค์ประกอบของเจดีย์วิหารของพุกามลงจนเหลือเพียง 5 ยอดแล้ว จะดูเป็นเรื่องบังเอิญมากที่เจดีย์รายในมหาโพธิมหาราวิหารและเจดีย์เมียวเคาที่นครปักกิ่งต่างก็ปรับลดความซับซ้อนของยอดสถูปิกะของเจดีย์วิหารพุกามจาก 12 ยอดลงจนเหลือเพียง 5 ยอดเช่นเดียวกับเจดีย์หายอดที่พบในประเทศไทยที่น่าสนใจก็คือ เจดีย์หายอดในประเทศไทยและจีนต่างก็มีองค์ระฆังตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมซึ่งตกแต่งทอไม้ด้วยปูนปั้นเป็นลูกกรง (ยกเว้นเจดีย์หายอดที่มุมทั้ง 4 ของพระมหาธาตุสุโขทัยตกแต่งด้วยช่องกากบาทเพิ่มเก็จ) ในขณะที่ไม้ลูกกรงดังกล่าวไม่พบในเจดีย์วิหารของพุกาม ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่เจดีย์หายอดของไทยและจีนจะได้รับอิทธิพลโดยตรงจากอินเดียมากกว่าพุกาม

อนึ่ง จากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณเจดีย์เชียงยันในพุทธศักราช 2548 โดยขุดค้นบริเวณฐานด้านทิศตะวันตกของเจดีย์เชียงยันในระดับความลึก 4.50 เมตร และมีการแบ่งชั้นดินออกเป็น 8 ระดับพบว่า

ชั้นดินทับถมที่ 5 - 8 สันนิษฐานว่าเป็นชั้นดินที่แสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยก่อนที่จะมีการสร้างเจดีย์ โดยเฉพาะชั้นดินทับถมที่ 5 ปรากฏร่องรอยหลุมเสาอาคาร มีความลึกประมาณ 50 เซนติเมตร

ชั้นดินทับถมที่ 4 เป็นชั้นดินถมอัดเพื่อใช้ทำฐานรากของเจดีย์ซึ่งมีความลึกประมาณ 80 เซนติเมตร ดังพบการนำก้อนอิฐ เศษอิฐหัก และเศษกากปูนมาถมอัดเป็นพื้นรองรับองค์เจดีย์เพื่อสร้างความแข็งแรงให้กับฐานเจดีย์ ในชั้นนี้มีการขุดค้นพบข้อพระบาทดินเผาของพระพุทธรูปอีกด้วย

ชั้นดินทับถมที่ 3 พบหลักฐานเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งในกลุ่มเตาอาณาจักรล้านนา ปูนปั้นประดับ แผ่นทองจังโก หินบด เศษกระดูกสัตว์ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นชั้นใช้งานครั้งสุดท้ายจนถึงช่วงทิ้งร้าง อย่างไรก็ตาม ในชั้นนี้ได้พบร่องรอยผิวดินในชั้นดินทับถมที่ 3a กล่าวคือ พบเศษภาชนะดินเผาในวัฒนธรรมทวารวดีปนกับเศษภาชนะดินเผาในกลุ่มเตาอาณาจักรล้านนา ประติมากรรมดินเผารูปเทวดา ดินเผาลายใบไม้ คนโททวารวดี จานเคลือบจากเตาในอาณาจักรล้านนา กลุ่มเตาพะเยาและสันกำแพง เป็นต้น อีกทั้งยังพบว่าชั้นดินนี้เป็นชั้นขุดตัดพื้นฉาบปูนของการใช้งานครั้งแรก และเป็นชั้นที่รองรับแนวกำแพง ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่าอาจเป็นชั้นขุดตัดและถมอัดเพื่อสร้างแนวกำแพง และปรับระดับพื้นปฐภูมิในการใช้งานครั้งสุดท้ายของเจดีย์เชียงยัน (โฉมสี 2552, 310 - 311)

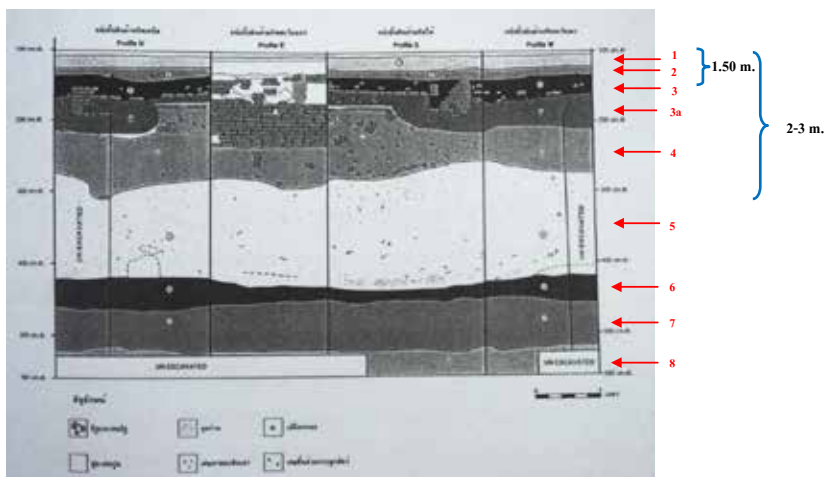
ต่อมาในพุทธศักราช 2550 ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์องค์เจดีย์เชียงยันและขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณเจดีย์เชียงยันอีกครั้งในบริเวณฐานราก โดยรอบทางด้านทิศเหนือของเจดีย์ที่ระดับความลึก 1 เมตร พบกลุ่มประติมากรรม

สำริดหลายชิ้น ดังเช่นรูปแทนตนในลักษณะของเทวดาประนมหัตถ์ รูปฤๅษี ถือสังข์ เจ้าชายสิทธัตถะปางประสูติ ในลักษณะยืนยกพระหัตถ์ชี้ฟ้าชี้ดิน รูป บุคคลไว้เคราสวมเสื้อคล้ายชาวจีน แต่นุ่งผ้าคล้ายเขมรถือตะเกียง ใบหอก ห่ออยู่ในแผ่นเงิน (ตะกั่ว) จำนวนกว่า 13 ชิ้น (สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ ม.ป.ป., 105) โดยเฉพาะรูปแทนตนมีมากถึง 10 ชิ้น (ภาพที่ 11) แสดงให้เห็นว่าเจดีย์เชียงยันคงมีความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์อยู่มากน้อย ดังเห็นได้จากการอุทิศข้าวของเครื่องใช้ รวมทั้งการสร้างรูปแทนตัวเพื่อสักการะเจดีย์ เป็นพุทธบูชาสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานที่ว่าเจดีย์เชียงยันเป็นต้นแบบของ เจดีย์ห้ายอดทั้งในล้านนาและสุโขทัย (พิชญา 2556)

ภาพที่ 11 ประติมากรรมสำริดที่ขุดค้นพบบริเวณเจดีย์เชียงยัน ประติมากรรมบุรุษ ทรงเครื่องประดับในท่าคุกเข่าประนมหัตถ์ อาจได้แก่รูปแทนตัวของบุคคล (ที่มา: เหมกรีน 2551)

ภาพที่ 12 แผนผังชั้นดินจากการขุดค้นสลุบเชียงยืน (ที่มา: โชมลี 2552, 311)

เมื่อได้พิจารณาทบทวนจากหลักฐานทางโบราณคดีและแผนผังชั้นดินจากการขุดค้นเจดีย์เชียงยืน (ภาพที่ 12) เริ่มตั้งแต่ชั้นดินทับถมที่ 5 แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของการก่อสร้างอาคารเก่าและในชั้นดินทับถมที่ 4 ที่เป็นชั้นดินถมอัดและฐานรากของเจดีย์นั้นนั้น ปรากฏว่ารากฐานของเจดีย์ส่วนใหญ่กลับอยู่ในชั้นดินทับถมที่ 3a (ดังปรากฏจากผนังชั้นดินด้านทิศเหนือและทิศใต้) จึงอาจเป็นไปได้ว่าชั้นอิฐที่ปรากฏในชั้นดินทับถมที่ 4 ในผนังชั้นดินด้านทิศตะวันออกอาจเป็นฐานของสิ่งก่อสร้างเดิมก่อนที่จะมีการสร้างเจดีย์เชียงยืน จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าชั้นดินทับถมที่ 3a นั้น คือ ชั้นของวัฒนธรรมหริภุญชัยมากกว่าชั้นของวัฒนธรรมล้านนา เนื่องจากโบราณวัตถุส่วนใหญ่ที่ขุดค้นพบนั้นในชั้นนี้ดังเช่น รูปเทวดาดินเผาหลายใบไม้ดินเผา คนโทดินเผาแบบหริภุญชัย ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีงานเคลือบจากเตาในล้านนาปะปนอยู่บ้าง แต่เมื่อเทียบกับ

เศษภาชนะดินเผาอื่นๆ ที่ขุดค้นพบ ส่วนใหญ่พบอยู่ในช่วงคาบเกี่ยวกันในสมัยทวารวดีมากกว่า ประกอบกับเป็นชั้นที่ขุดตัดพื้นฉาบปูนของการใช้งานครั้งแรกเพื่อที่จะรองรับแนวกำแพง ด้วยเหตุนี้ ชั้นดินถมอัดที่ 3a จึงน่าจะเป็นชั้นที่ใช้เป็นรากฐานที่มีการถมอัดมากกว่า เพราะในชั้นดินเดียวกันนี้ยังพบว่าเป็นชั้นขุดตัดพื้นฉาบปูนของการใช้งานครั้งแรกของเจดีย์เชียงยันและเป็นที่รองรับแนวกำแพงเพื่อสร้างแนวกำแพงและปรับระดับพื้นปฐภูมิในการใช้งานครั้งสุดท้าย

จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีประกอบกับการวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปะ ผู้เขียนมีความเห็นว่าเจดีย์เชียงยันน่าจะสร้างขึ้นในสมัยล้านนา เพราะโบราณวัตถุส่วนใหญ่ที่ขุดค้นพบล้วนอยู่ในชั้นดินทับถมที่ 3a ซึ่งอยู่ในช่วงรากฐานของเจดีย์ทั้งหมด และส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุในสมัยทวารวดี ส่วนการก่อสร้างเจดีย์เชียงยันในส่วนฐานที่อยู่ในระดับเดียวกับพื้นดินในอดีต จะเริ่มปรากฏตั้งแต่ชั้นดินทับถมที่ 3 เป็นต้นไป อันเป็นชั้นการใช้งานครั้งสุดท้ายจึงมีการขุดพบโบราณวัตถุ เช่น จำพวกเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่งของล้านนา รวมทั้งปูนปั้นประดับเจดีย์แผ่นทองจังโกอันเป็นส่วนประดับตกแต่งของเจดีย์เชียงยันในชั้นดินนี้ เพราะในชั้นดินทับถมที่ 1 - 2 เป็นชั้นที่แสดงหลักฐานการใช้งานในปัจจุบัน ประกอบกับการขุดค้นพบกลุ่มประติมากรรมสำริดที่ขุดค้นพบในปี 2550 ซึ่งมีรูปแบบเป็นศิลปะล้านนานั้นก็เป็นการแสดงหลักฐานให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชั้นดินทับถมที่ 3 เป็นการใช้งานในสมัยล้านนาอย่างแท้จริง

นอกจากหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีจะแสดงให้เห็นว่าเจดีย์เชียงยืนสร้างขึ้นในสมัยล้านนาแล้ว รูปแบบลักษณะของเจดีย์เชียงยืนก็มีความใกล้เคียงกับเจดีย์รายที่ปรากฏในแบบจำลองของมหาโพธิมหาราชาจากวัดนาถังในธิเบต มีจารึกตรงกับช่วงรัชกาลพระเจ้าพรหมมุนี (พุทธศักราช 1946 - 1967) จึงสันนิษฐานว่าเจดีย์เชียงยืนอาจสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันในช่วงประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 หรือไม่เช่นนั้นก็อาจสร้างในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช (พุทธศักราช 1984 - 2030) ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็นช่วงเวลาที่มีการจำลองมหาโพธิมหาราชาและสถูปมหาสถานจากพุทธคยาไปสร้างในวัดมหาโพธารามที่เชียงใหม่ซึ่งมีระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน คือ ในช่วงระหว่างพุทธศักราช 1999 - 2020 อันเป็นช่วงเวลาทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในวัดมหาโพธาราม จนถึงการสถาปนามหาวิหารในวัดตามทีระบุไว้ในชินกาลมาลีปกรณ์ (รัตนปัญญาเถระ 2510, 127 - 128) เพราะหากเจดีย์เชียงยืนได้รับการถ่ายทอดรูปแบบจากเจดีย์รายของมหาโพธิมหาราชาในคราวนั้นก็คงสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาที่สร้างสถูปมหาสถานในวัดมหาโพธารามด้วย ผู้เขียนจึงกำหนดอายุเวลาอย่างกว้างๆ ของเจดีย์เชียงยืนให้ครอบคลุมช่วงระยะเวลาระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ดังนั้น เจดีย์ประธานวัดเกาะกลางสมัยแรกสร้างมีความคล้ายคลึงทางด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมกับเจดีย์เชียงยืนจึงมีอายุเวลาไม่เกินไปกว่าช่วงระยะเวลาดังกล่าว คือ ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ภาพที่ 13 ภาพถ่ายร่องรอยบ่วงกระซังของเจดีย์ประธาน (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ. 2555)

ภาพที่ 14 ภาพถ่ายบ่วงกระซังของกู่บรรจุพระอัฐิของเจดีย์ประธาน (พ.ศ.2030) วัดมหาโพธาราม จ.เชียงใหม่ (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

สมัยที่ 2 เป็นช่วงสมัยที่มีการบูรณะเจดีย์ประธาน โดยพิจารณาจากร่องรอยการก่ออิฐทับองค์ระฆัง (ดู ภาพที่ 2) ร่องรอยการฉาบปูนทับปูนเดิม (ดู ภาพที่ 3) และการสร้างฐานเชิง 3 ชั้น ที่มุมทั้ง 4 ของเจดีย์ประธานซึ่งมีการนำอิฐไปก่อเสริม (ดู ภาพที่ 4 - 5) โดยเฉพาะอย่างยิ่งร่องรอยของการก่ออิฐพอกทับองค์ระฆังเดิมที่หนาขึ้นกว่าเดิม ทำให้พื้นที่บนเรือนธาตุเหลือไม่มากนัก ดังนั้น จึงมีความพยายามในการตัดแปลงให้เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบเจดีย์ลังกา ดังเห็นได้จากบ่วงกระซังซึ่งปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน (ภาพที่ 13) ลักษณะดังกล่าวใกล้เคียงกับกู่บรรจุพระบรมอัฐิของพระเจ้าติโลกราชในวัดมหาโพธาราม สร้างขึ้นในรัชกาลของพญาอดเชียงราย (พุทธศักราช 2030 - 2038) เมื่อต้นรัชกาล³ ซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงลังกา

³ ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงการสร้างบรรจุพระบรมอัฐิของพญาติโลกราชไว้ว่า “เมื่อพระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิภคสวรรคตแล้ว พระราชนัดดาของพระองค์พระนามว่า เจ้าอดเชียงราย ประสูติเมื่อปีชวด (จ.ศ.818/พ.ศ.2000) มีพระชนมายุได้ 31 ปี ครองราชสมบัติในปีมะแม... เอาหีบทองคำไปอยู่เชิงพระบรมศพพระเจ้าพิภคพระราชอัยกาของพระองค์ไปถวายพระเพลิงที่วัดมหาโพธาราม ครั้นถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ทรงสร้างสถูปใหญ่ในวัดนั้นแล้วบรรจุพระอัฐิในสถูปนั้นบูชาตลอดมา” (รัตนปัญญาเถระ 2510, 134)

บนเรือนธาตุสี่เหลี่ยม มีฐานเชิงซ้อนลดหลั่นขึ้นไป 3 ชั้น รองรับฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุม เหนือขึ้นไปเป็นเรือนธาตุในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งทั้ง 4 ด้านของเรือนมีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้าน เหนือขึ้นไปเป็นบัวถลารองรับฐานสี่เหลี่ยมเพิ่มมุมถัดไปเป็นฐานกลม 3 ชั้นที่มีบัวปากกระชังรองรับองค์ระฆัง ต่อด้วยปล้องไฉน และปลียอด แต่ไม่มีบัลลังก์รองรับเหมือนเจดีย์ลังกาทั่วไป (ภาพที่ 14) แสดงให้เห็นพัฒนาการที่สืบทอดมาจากเจดีย์เชียงยันจากการสร้างเจดีย์ทรงระฆังบนเรือนธาตุสี่เหลี่ยม แต่ปรับเปลี่ยนจากเจดีย์ห้ายอดให้เป็นเจดีย์ทรงลังกา

นอกจากนี้ จากร่องรอยการฉาบปูนทับปูนเดิมของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง ทำให้ทราบได้ว่า ลวดลายปูนปั้นที่ปรากฏในปัจจุบันน่าจะมีการสร้างขึ้นในสมัยที่ 2 และจากลักษณะของลวดลายพรรณพฤกษาที่ประดับกรอบซุ้มวงโค้งจระนำทางด้านทิศเหนือเป็นลวดลายพรรณพฤกษา 2 ชั้น ปลายกรอบวงโค้งของซุ้มประดับด้วยประติมากรรมปูนปั้นมกร (ภาพที่ 15) ลักษณะดังกล่าวใกล้เคียงกับลวดลายกรอบซุ้มโค้งจระนำของเจดีย์ทรงลังกาใกล้บริเวณ

ภาพที่ 15 ภาพถ่ายลวดลายพรรณพฤกษา ซุ้มวงโค้งทางด้านทิศเหนือของเจดีย์ประธาน (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

ภาพที่ 16 ภาพลวดลายพรรณพฤกษาประดับซุ้มวงโค้ง เจดีย์ทรงลังกาวัดป่าแดงมหาวิหาร จ.เชียงใหม่ (ที่มา: จิรศักดิ์ 2545, 39)

กับวัดป่าแดงมหาวิหาร⁴ จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีลักษณะลายพรรณพฤกษา ดอกไม้ ใบไม้ อยู่ภายในเส้นแนวกรอบของซุ้มหน้านาง ปลายซุ้มทั้ง 2 ข้างทำเป็นรูปตัวหงา (ภาพที่ 16) ลวดลายพรรณพฤกษาที่ปรากฏนั้นเป็นอิทธิพลที่ได้รับจากลวดลายพรรณพฤกษา ในศิลปะเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศักราช 1911 - 2187) และสร้างอย่างต่อเนื่องและมีลักษณะใกล้เคียงกัน ตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช (พุทธศักราช 1984 - 2030) พญาอดเชียงราย (พุทธศักราช 2030 - 2038) และพระเมืองแก้ว (พุทธศักราช 2038 - 2069) แต่จากลวดลายที่มีความใกล้เคียงมากกับกุ่มบรรจุพระบรมอัฐิของพระเจ้าติโลกราชในรัชสมัยพญาอดเชียงราย (พุทธศักราช 2030 - 2038) จึงกำหนดอายุเวลาของการปฏิสังขรณ์เจดีย์ประธานวัดเกาะกลางตรงกับรัชกาลของพระองค์ หรือประมาณครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 21

ส่วนการสร้างฐานเชิง 3 ชั้นที่มุมทั้ง 4 ของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง จากการศึกษาพบว่า ในศิลปะล้านนาไม่พบการก่อพอกฐานเชิงของเจดีย์ พบแต่การสร้างฐานบัว 3 ชั้นเพิ่มเท่านั้น จึงเป็นไปได้ว่าการสร้างฐานเชิงของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง อาจสร้างขึ้นเพื่อเสริมฐานให้มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อมีการบูรณะองค์ระฆังของเจดีย์ให้มีขนาดใหญ่โตขึ้นประกอบกับเจดีย์มีความเก่าแก่ จึงความจำเป็นที่ต้องสร้างฐานเพื่อพยุงน้ำหนักของเรือนธาตุเอาไว้

⁴ วัดป่าแดงมหาวิหารเป็นศูนย์กลางของคณะสงฆ์สัทท ที่เดินทางเข้ามาเชียงใหม่ในพุทธศักราช 1973 รัชสมัยพญาสามฝั่งแกน โดยสถาปนาคณะสงฆ์สัททที่วัดป่าแดงเชิงดอยสุเทพ ต่อมาได้เกิดเหตุวิวาทกับคณะสงฆ์ลังกาเดิม จึงถูกพญาสามฝั่งแกนขับไล่ออกจากเชียงใหม่ ครั้นเมื่อพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์คณะสงฆ์สัททได้กลับมาเพื่อพูกอีกครั้งหนึ่ง ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชพระองค์ได้ทรงสร้างอุโบสถที่วัดป่าแดงมหาวิหารในพุทธศักราช 1995 บทที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชชนกและพระราชชนนีของพระองค์ (รัตนปัญญาเถระ 2510, 122 - 126)

การกำหนดอายุเวลากู่พระเจ้า

กู่พระเจ้า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง (ภาพที่ 17) มีกำแพงแก้วล้อมรอบแยกออกจากกำแพงแก้วที่ล้อมรอบฐานวิหารและเจดีย์ประธาน จากการพบแนวกำแพงแก้วล้อมรอบเป็นไปได้ว่า กู่พระเจ้าน่าจะเป็นกู่ที่เคยประดิษฐานพระพุทธรูปหรือปูชนียวัตถุอยู่ในวิหารของวัดเกาะกลางมาก่อน ดังตัวอย่างจากกู่พระเจ้าแก่นจันทน์ ของวัดมหาโพธาราม ซึ่งก็อยู่ในอุโบสถของวัดล้อมรอบด้วยเขตกำแพงแก้ว (ภาพที่ 18) กู่พระธาตุ ในวิหารจัตุรมุขวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 19) กู่ลายใกล้กับวิหารลายคำวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ หรือที่โขงพระเจ้าล้านทอง ประดิษฐานภายในวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 17 ภาพถ่ายกู่พระเจ้า วัดเกาะกลาง จ.ลำพูน (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

ภาพที่ 18 ภาพถ่ายกู่พระเจ้าแก่นจันทน์ (พ.ศ.2053) วัดมหาโพธาราม จ.เชียงใหม่ (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

ภาพที่ 19 ภาพถ่ายกู่พระธาตุ (พ.ศ.2060) ในวิหารจัตุรมุขวัดพระธาตุศรีจอมทอง จ.เชียงใหม่ (ที่มา: ออนไลน์)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกุฏิพระเจ้าวัดเกาะกลาง เป็นกุฏิทรงปราสาท มีฐานเชียงสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกัน 2 ชั้น รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่เพิ่มมุม รองรับองค์เรือนธาตุที่มีการก่อคุหาเป็นซุ้มโค้งโปร่งทะลุถึงกันทั้ง 4 ด้าน แต่ละด้านรองรับด้วยฐานเพิ่มมุม นอกจากนี้ ยังพบร่องรอยของการก่ออิฐเป็นวงโค้งเหนือเรือนธาตุ ลักษณะดังที่กล่าวนี้ใกล้เคียงมากกับกุฏิพระเจ้าแก่นจันทร์ที่ประดิษฐานพระเจ้าแก่นจันทร์⁵ และเป็นส่วนหนึ่งของอุโบสถวัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2053 ตรงกับรัชสมัยพระเมืองแก้ว (พุทธศักราช 2038 - 2069) ลักษณะเป็นกุฏิทรงปราสาท เช่นเดียวกับวัดเกาะกลาง ประกอบด้วย ฐานเชียงสี่เหลี่ยมรองรับฐานเชียงเพิ่มมุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อคุหาทั้ง 4 ด้านก่อเป็นซุ้มโค้งแบบการก่อ Arch โปร่งทะลุกันทั้ง 4 ด้านเช่นเดียวกับกุฏิพระเจ้าของวัดเกาะกลาง ยอดกุฏิลักษณะเหมือนกันแต่ย่อส่วนให้มีขนาดเล็กลง เหนือขึ้นไปเป็นฐานปัทมบัวลาที่รองรับยอดดอกบัวตูม

ดังนั้น ถ้าพิจารณาลักษณะทางสถาปัตยกรรมแล้วจะเห็นว่า กุฏิพระเจ้าของวัดเกาะกลางมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันกับกุฏิพระเจ้าแก่นจันทร์ ทั้งการสร้างซุ้มโค้งที่ทะลุกันทั้ง 4 ด้าน รวมไปถึงการก่อซุ้มโค้ง (Arch) จึงสันนิษฐานว่าหากส่วนยอดของกุฏิพระเจ้าวัดเกาะกลางไม่พังทลาย น่าจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับกุฏิ

⁵ ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปไม้จันทร์โดยพระเจ้าปเสนทิโกศล ต่อมาได้อัญเชิญมาประดิษฐานในสุวรรณภูมิที่เมืองตาก จนได้เชิญไปประดิษฐานที่วัดดอนชัย จังหวัดพะเยา ต่อมาในปีพุทธศักราช 2021 ได้อัญเชิญมายังวัดศรีภูมิที่เชียงใหม่ ตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ซึ่งต่อมาพระเมืองแก้วได้อัญเชิญไปไว้ที่วัดสวนดอก จนกระทั่งได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดมหาโพธารามในปี 2053 (รัตนปัญญาเถระ 2510, 163 - 165)

พระเจ้าแก้วจันทน์ของวัดมหาโพธาราม ซึ่งมีเรือนธาตุชั้นที่ 2 เลียนแบบเรือนธาตุชั้นแรก ยอดเป็นบัวตูม หากสมบูรณ์จะประกอบด้วยซุ้มบัลลังก์ในแต่ละด้านและสอปิกะหรือเจดีย์จำลองที่มุม ในลักษณะเดียวกับกู่พระธาตุที่วัดพระธาตุศรีจอมทอง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 18) ที่สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2060 (พริยะ 2555ก, 162) จึงกำหนดอายุเวลาของกู่พระเจ้าวัดเกาะกลางว่า น่าจะใกล้เคียงกับช่วงระยะเวลาที่มีการสร้างกู่พระเจ้าแก้วจันทน์ และกู่พระธาตุวัดพระธาตุศรีจอมทอง ในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21

การกำหนดอายุเวลากู่กลางน้ำ

ภาพที่ 20 ภาพถ่ายกลุ่มโบราณสถานหมายเลข 3 (กู่กลางน้ำ) (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.2555)

กู่กลางน้ำ ตั้งอยู่นอกกำแพงวัดเกาะกลางในปัจจุบันอยู่ ห่างจากเจดีย์ประธาน วัดเกาะกลางไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 80 เมตร (ภาพที่ 20) ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์บนเรือนธาตุสี่เหลี่ยมโปร่ง มีลานประทักษิณ 2 ชั้น โดยชั้นแรกสร้างขึ้นบนฐานเชิงกลมขนาดใหญ่ มีการสร้างบันไดทางขึ้นทางด้านทิศตะวันตกขึ้นสู่ลานประทักษิณ ซึ่งฐานเชิงกลมนี้ได้รองรับฐานปัทม์สี่เหลี่ยมที่มีการสร้างมุขยื่นออกไป 3 ด้าน โดยอีกด้านหนึ่งทางด้านทิศตะวันตกสร้างเป็นบันไดทางขึ้นสู่ลานประทักษิณ ซึ่งตรงกับลานประทักษิณชั้นแรก และทางด้านทิศใต้พบร่องรอยการประดิษฐานพระพุทธรูป เนื้อขึ้นไปเรือนธาตุที่มีการสร้างซุ้มจระนำยื่นออกมาเล็กน้อยทั้ง 4 ด้าน โดยมีฐานปัทม์รองรับ เรือนฐานมีการสร้างโปร่งทะลุกันทั้ง 4 ด้าน ภายในมีเสาสี่เหลี่ยมพบร่องรอยการทาสี เสาดังกล่าวเป็นแกนกลางรองรับส่วนขององค์เจดีย์และยอด นอกจากนี้ บนลานประทักษิณชั้นที่หนึ่งพบยอดของกู่และลวดลายปูนปั้นประดับ ตลอดจนยังมีการขุดค้นพบประติมากรรมปูนปั้นบริเวณเจดีย์แห่งนี้ ได้แก่ ลวดลายพรรณพฤกษา นาค มกร เศียรเทวดา กินรี เทวดาปูนปั้น สิ่ง ยักยัด เป็นต้น

จากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกู่ดังกล่าวได้มีการสันนิษฐานรูปแบบของกู่กลางน้ำไว้ 3 รูปแบบ ดังนี้

ภาพที่ 21 ภาพรูปแบบสันนิษฐานกุฎกลางน้ำ แบบ
ที่ 1 (ที่มา: เฉลิมกรีน 2548, 33)

ภาพที่ 22 ภาพรูปแบบสันนิษฐานกุฎกลางน้ำ แบบ
ที่ 2 (ที่มา: เฉลิมกรีน 2548, 33)

ภาพที่ 23 ภาพรูปแบบสันนิษฐานกุฎกลางน้ำ แบบ
ที่ 3 (ที่มา: เฉลิมกรีน 2548, 33)

ภาพที่ 24 กุฎยาเมียะเต่งตันที่พุททาม มีการสร้าง
ฐานทักษิณรูปวงกลมสองชั้น มีบันไดทอดจากฐาน
สู่ลานทักษิณทั้งสองชั้น สถูปประธานอยู่ในผัง
วงกลม (ที่มา: เกรียงไกร 2551, 342)

รูปแบบที่ 1 กรณีที่แนวอิฐด้านทิศตะวันตกเป็นแนวบ้นใด และตั้งอยู่บนพื้นที่ใช้งานในระดับใกล้เคียงกับฐานรากอาคาร (ภาพที่ 21) (แผนกรีน 2548, 33)

รูปแบบที่ 2 กรณีที่แนวอิฐด้านทิศตะวันตกเป็นแนวทางเดินเชื่อมระหว่างขอบสระอีกด้าน (ภาพที่ 22) (แผนกรีน 2548, 33)

รูปแบบที่ 3 มีรูปแบบลักษณะที่ใกล้เคียงกันกับกู่พญาเมื่อยะเต่งตันที่พุกาม (ภาพที่ 24) เป็นกู่พญาที่สร้างขึ้นในสมัยพุกาม คือ มีการสร้างฐานทักษิณรูปวงกลมสองชั้น มีบันไดทอดจากฐานสู่ลานทักษิณทั้งสองชั้น เจดีย์ประธานอยู่ในผังวงกลม ลักษณะดังกล่าวอาจได้รับอิทธิพลการสร้างมาจากศิลปะพม่าในสมัยพุกาม เพียงแต่การสร้างเจดีย์กลางน้ำวัดเกาะกลางได้สร้างอยู่ในผังสี่เหลี่ยมยกเก็จ (ภาพที่ 23) (เกรียงไกร 2551, 342)

ผู้เขียนมีความเห็นว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวเป็นการสร้างเจดีย์ที่มีรูปแบบผสมผสานจากการสร้างเจดีย์เชียงยันและเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง ซึ่งมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ เรือนธาตุสี่เหลี่ยมรองรับเจดีย์ทั้งห้ายอด โดยมีเจดีย์ประธานอยู่ตรงกลางและมีสอปีกะล้อมรอบทั้ง 4 มุม (ดู ภาพที่ 6) หรืออาจอยู่ในรูปแบบของเจดีย์ทรงลังกาในลักษณะเช่นเดียวกันกับเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางในสมัยที่ 2 ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนจากเจดีย์ห้ายอดเป็นเจดีย์ทรงลังกาก็เป็นได้ (ดู ภาพที่ 1) อีกทั้งได้ผสมผสานรูปแบบการสร้างองค์เรือนธาตุให้โปร่งทะลุกันทั้ง 4 ด้าน ดังจะเห็นจากกู่พระเจ้าวัดเกาะกลาง (ดู ภาพที่ 17) และกู่พระเจ้าแก่นจันทน์ในวัดมหาโพธาราม (ภาพที่ 18) แต่ให้เรือนธาตุตั้งอยู่บนฐานเขียงที่มีมุขทั้ง 4 ยื่นออกมาทางด้านทิศตะวันตก มุขที่ยื่นออกมาได้สร้างเป็นบันไดทางขึ้น

สู่ลานประทักษิณซึ่งฐานเตี้ยงกลม และมีทางขึ้นทางด้านทิศตะวันตกในแนวเดียวกันกับบันไดของฐานจัตุรมุขเพิ่มขึ้น

ภาพที่ 25 ภาพปูนปั้นรูปเทวดาวัดเกาะกลาง
(ที่มา: พิษญา สุ่มจินดา)

ภาพที่ 26 ภาพถ่ายปูนปั้นรูปเทวดาประดับผนัง
วิหารเจ็ดยอด (พ.ศ. 2020) วัดมหาโพธาราม
(วัดเจ็ดยอด) จ.เชียงใหม่ (บันทึกภาพเมื่อ พ.ศ.
2555)

อายุเวลาของกุฎกลางน้ำดังกล่าวยังมีข้อสนับสนุนจากลวดลายปูนปั้นที่ได้จากการขุดแต่ง ตัวอย่างเช่นเครื่องแต่งกายของเทวดาปูนปั้น (ภาพที่ 25) นับว่าใกล้เคียงมากกับเครื่องแต่งกายเทวดาปูนปั้นบนผนังวิหารวัดเจ็ดยอด วัดมหาโพธาราม สร้างเมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 21 (ภาพที่ 27) ลักษณะเป็นการผูกแพรวแถบระโยงระยางหลายชั้น แต่ของรูปเทวดาปูนปั้น

ที่วัดเกาะกลางมีความซับซ้อนกว่า จึงอาจเป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นในสมัยหลังจากเครื่องแต่งกายของเทวดาปูนปั้นที่วิหารเจ็ดยอด ส่วนเศียรเทวดาและกิริที่ขุดค้นพบจากเจดีย์วัดเกาะกลาง (ภาพที่ 27) เมื่อพิจารณาจากเครื่องประดับและลักษณะของพระพักตร์แล้วก็พบว่า มีลักษณะใกล้เคียงกับเทวดาปูนปั้นบนผนังวิหารวัดเจ็ดยอดเช่นกัน (ภาพที่ 28) กล่าวคือ ทรงสวมกะบังพักตร์อันประกอบด้วยกระจัง 3 ยอด และมงกุฎทรงสูง พระเนตรเหมือนกลีบบัว พระขนงโค้ง โดยเฉพาะเศียรเทวดาที่มีพระหนุอม ใกล้เคียงกันกับพระพักตร์ของพระพุทธรูปที่เริ่มมีการจำลองอย่างแพร่หลายในล้านนา ตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นไป (ภาพที่ 29) ผู้เขียนจึงกำหนดอายุเวลาของกู่กลางน้ำอยู่ในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21 ใกล้เคียงกับผลการศึกษาของศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2552, 118) ที่กำหนดอายุเวลาไว้ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 21

ภาพที่ 27 เศียรเทวดาปูนปั้น (ภาพซ้าย) และ กิริ (ภาพขวา) ที่ขุดค้นพบในบริเวณสุภกลางน้ำ วัดเกาะกลาง จ.ลำพูน (ที่มา: เถกกรีน 2548, 49, 51)

ภาพที่ 28 เทวดาปูนปั้นวิหารเจ็ดยอด (พ.ศ. 2020) วัดมหาโพธารามจ.เชียงใหม่ (ที่มา: เฉลียว 2540, 76)

ภาพที่ 29 พระพุทธรูปทองคำจำลอง (พ.ศ.2013) วัดพระเจ้าเม็งราย จ.เชียงใหม่ (ที่มา: พิชญ์, 2556)

เมื่อพิจารณารูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกู่กลางน้ำที่จิตใจสร้างให้มีน้ำล้อมรอบ (ภาพที่ 19) รวมทั้งการสร้างเสาแกนกลางไว้ภายในเรือนธาตุ แสดงให้เห็นได้ว่าภายในเรือนธาตุของกู่อาจไม่ได้เป็นพื้นที่ไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เนื่องจากพื้นที่ภายในแคบและแต่เดิมอาจสร้างประตูไม้ปิดไว้ทั้ง 4 ด้าน กู่กลางน้ำจึงอาจเป็นเพียงสัญลักษณ์ของวิมานไพชยนต์ที่ประทับของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เหนือยอดเขาพระสุเมรุ ที่สร้างเป็นฐานกลมล้อมรอบด้วยมหานทีสีทันดร ตามคติจักรวาลของพุทธศาสนา ดังปรากฏภาพวิมานไพชยนต์หรือยอดเขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยมหานทีสีทันดร ในสมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนา หรือรูป

เขาพระสุเมรุจำลองหล่อโลหะ สร้างครอบทับบ่อน้ำเดิมข้างวิหารหลวงด้านทิศใต้ของวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นรูปสัตว์ประหลาดทั้ง 7 ชั้นล้อมรอบเขาพระสุเมรุซึ่งตอนบนเป็นที่ตั้งของวิมานไพชยนต์แปดเหลี่ยมเทินด้วยช้างทั้ง 8 ทิศ มีอายุเวลาประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21⁶ (รุ่งโรจน์ 2552, 372) สอดคล้องกับอายุเวลาของกู่กลางน้ำที่ผู้เขียนได้กำหนดไว้ แสดงให้เห็นว่าการจำลองเขาจักรวาลผ่านงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมดังกล่าว คงเป็นที่แพร่หลายในช่วงระยะเวลานี้ ต่อมาเพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับกู่กลางน้ำ จึงนำพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ ดังจะเห็นจากซุ้มมุขทางด้านทิศใต้ของสถูปที่มีร่องรอยการประดิษฐานของพระพุทธรูป ซึ่งอาจเป็นการสื่อความหมายโดยนัยถึงพุทธประวัติตอนเสด็จโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ผู้เขียนมีความเห็นว่าเมื่อพิจารณาถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมดังกล่าวให้อยู่ในลักษณะที่มีน้ำล้อมรอบ ตลอดจนการสร้างเสาแกนกลางภายในองค์เรือนธาตุนี้ อาจเป็นไปได้ว่ากู่กลางน้ำ คือ เขาพระสุเมรุที่ตั้งอยู่แกนกลางจักรวาล ล้อมรอบด้วยมหานทีสีทันดรตามคติจักรวาลของล้านนา โดยท้องคี่เรือนธาตุคือ ไพชยนต์มหาปราสาท วิมานของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเมื่อรูปแบบการสร้างเจดีย์กลางน้ำเป็นไปได้ในลักษณะที่สร้างเขาพระสุเมรุจำลอง

⁶ ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาของสมุดภาพไตรภูมิ ของ รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล ได้กล่าวถึงประติมากรรมรูปเขาจักรวาลจำลองวัดพระธาตุหริภุญชัย โดยเฉพาะวิมานไพชยนต์ไว้ว่า มีลักษณะคล้ายกับนิมิตเจดีย์หนึ่งในสถูปมหาสถานทั่วมหาไพศาราม ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช และยังมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับปราสาทจำลองที่ตั้งประดับตามมุมรั้วหอกล้อมพระธาตุหริภุญชัยด้วยเช่นกัน เชื่อกันว่าสร้างขึ้นรัชสมัยพระเมืองแก้ว (พุทธศักราช 2038 - 2069) จึงน่าจะเป็นไปได้ว่ารูปจักรวาลที่วัดพระธาตุหริภุญชัย น่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 21 และปัจจุบัน ยังเป็นประติมากรรมรูปจำลองเขาจักรวาลที่พบเพียงชิ้นเดียวในไทย

ตามคติจักรวาลในตำนานเช่นเดียวกันกับเขาพระสุเมรุจำลอง ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ที่น่าจะมีการสร้างขึ้นในรัชสมัยพระเมืองแก้ว ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าเจดีย์กลางน้ำนี้น่าจะมีการสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันหรือภายหลังจากนั้นเล็กน้อย กล่าวคือ น่าจะมีการสร้างขึ้นในช่วงรัชสมัยพระเมืองแก้วเป็นต้นมา การกำหนดอายุเวลาดังกล่าวนี้นี้จึงสอดคล้องกับการกำหนดอายุเวลาจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรมปูนปั้นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

บทสรุป

ที่ผ่านมา นักวิชาการต่างกำหนดอายุของเจดีย์วัดเกาะกลางว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19 และส่วนใหญ่ได้มีการตีความรูปแบบและสถาปัตยกรรมของเจดีย์ในลัทธิฐานว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกามในประเทศพม่า ผลจากการศึกษาของผู้เขียนได้ข้อสรุปที่แตกต่างไปจากเดิมอยู่บ้าง กล่าวคือ เจดีย์ประธานของวัดเกาะกลาง น่าจะมีการสร้าง 2 สมัย ได้แก่ สมัยที่ 1 ตรงกับช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 ในช่วงรัชกาลพระเจ้าติโลกราช (พุทธศักราช 1984 - 2030) โดยพิจารณาจากการขุดพบกลีบบัวดินเผาอันเป็นสิ่งที่สามารถยืนยันได้ว่ารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ประธานในสมัยแรก คงมีลักษณะที่เหมือนกับยอดบัวกลุ่มเถาของเจดีย์เชียงยันในวัดพระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นเจดีย์ห้ายอดตั้งอยู่บนเรือนธาตุสี่เหลี่ยมมีซุ้มจระนำทั้ง 4 ด้านแบบเดียวกับเจดีย์ประธานวัดเกาะกลาง จึงเป็นไปได้ที่รูปแบบเดิมของเจดีย์ประธานวัดเกาะกลางอาจเป็นเจดีย์ห้ายอดเช่นเดียวกับเจดีย์เชียงยันที่เป็นต้นแบบในการก่อสร้าง โดยกำหนดอายุเวลาของเจดีย์เชียงยันไม่เกินไปกว่าครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 20 จากความคล้ายคลึงกับเจดีย์ห้ายอดที่ปรากฏในแบบจำลองมหาโพธิ์พบบที่วัดนาถังในธิเบต มีจารึกตรงกับรัชกาลพระเจ้าจันทรดิยงเลอ (พุทธศักราช 1946 - 1967) แห่งราชวงศ์หมิงร่วมสมัยกับรัชกาลพระเจ้าติโลกราช

ต่อมาเมื่อได้มีการบูรณะใหม่ (สมัยที่ 2) จากลักษณะการก่ออิฐและฉาบปูนทับมีการก่อพอกเจดีย์ใหม่ ซึ่งเมื่อพอกแล้วทำให้พื้นที่บนเรือนธาตุเหลือไม่มากนัก จึงได้รื้อสถูปิกะหรือเจดีย์มุมบริวารทั้ง 4 ออกไปตัดแปลงให้เป็นเจดีย์

ทรงลังกาเพียงยอดเดียว เนื่องจากการพบบัวปากกระชังอันเป็นลักษณะของ
เจดีย์ทรงลังกา ซึ่งใกล้เคียงกับการประดับบัวปากกระชังของกู่บรรจุพระบรม
อัฐิของพญาติโลกราชในวัดมหาโพธาราม สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช 2030 รัช
สมัยพญาอดเชียงราย (พุทธศักราช 2030 - 2038)

นอกจากนี้ ลายปูนปั้นพรรณพฤษพาประดับบัวคอเสื้อและบัวเชิงที่ทำขึ้น
ใหม่ยังมีรูปแบบใกล้เคียงกับลวดลายปูนปั้นบัวคอเสื้อลายพรรณพฤษพา
ประดับกู่บรรจุพระอัฐิพญาติโลกราช ลวดลายพรรณพฤษพาดังกล่าวนิยม
สร้างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช (พุทธศักราช 1984 - 2030) ดัง
จะเห็นได้จากลวดลายปูนปั้นประดับบนผนังวิหารเจ็ดยอด วัดโพธาราม (วัด
เจ็ดยอด) (พุทธศักราช 2020) จากลักษณะลวดลายพรรณพฤษพาดังกล่าว
เป็นลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน ในสมัยราชวงศ์หมิง (พุทธศักราช
1911 - 2187) สอดคล้องกับการสร้างลวดลายพรรณพฤษพาที่สร้างอย่าง
ต่อเนื่องและมีลักษณะใกล้เคียงกัน ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราชจนถึง
รัชกาลพระเมืองแก้ว แต่จากความคล้ายคลึงกับลวดลายที่กู่บรรจุพระบรม
อัฐิพระเจ้าติโลกราชที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพญาอดเชียงราย (พุทธศักราช
2030 - 2038) จึงกำหนดอายุเวลาของการบูรณปฏิสังขรณ์สมัยที่ 2 ของ
เจดีย์ประธานวัดเกาะกลางตรงกับรัชกาลของพระองค์ หรือประมาณครึ่ง
แรกของพุทธศตวรรษที่ 21

สำหรับอายุเวลาของกู่พระเจ้า กำหนดอายุเวลาไว้ประมาณรัชสมัยพระ
เมืองแก้ว (พุทธศักราช 2038 - 2069) เนื่องจากมีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน
กับกู่พระเจ้าแก่นจันทน์ วัดมหาโพธาราม ที่สร้างขึ้นในพุทธศักราช 2053

ในรัชสมัยพระเมืองแก้ว ทั้งลักษณะการทำซุ้มโค้งที่ทะเล่กันทั้ง 4 ด้าน และ หากสมบูรณ์ก็จะมีรูปแบบคล้ายคลึงกันทั้งกุ่พระเจ้าแก่นจันทน์ และกุ่พระธาตุวัดพระธาตุศรีจอมทอง ที่สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศักราช 2060 จึงสันนิษฐานว่ากุ่พระเจ้าของวัดเกาะกลางน่าจะสร้างขึ้นในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา

กุ่กลางน้ำเมื่อเปรียบเทียบและกำหนดอายุเวลาพบว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยหลังพระเมืองแก้วเป็นต้นมา เนื่องจากรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกุ่กลางน้ำ เป็นการผสมผสานของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมภายในวัด ดังเห็นได้จากเรือนธาตุที่ใกล้เคียงกับเจดีย์ประธานของเกาะกลาง พร้อมทั้งได้ผสมผสานกับรูปแบบการสร้างองค์เรือนธาตุให้โปร่งทะเล่กันทั้ง 4 ด้าน ดังจะเห็นจากกุ่พระเจ้าของวัดเกาะกลางและกุ่พระเจ้าแก่นจันทน์วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่ ที่สร้างในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21

นอกจากนี้ จากลักษณะลวดลายปูนปั้นที่ซุดค้นพบ เมื่อเปรียบเทียบลวดลายจากลักษณะลวดลายที่ใกล้เคียงกัน ดังเช่นเครื่องแต่งกายเทวดาปูนปั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับเทวดาปูนปั้นบนผนังวิหารเจดีย์ยอด (พุทธศักราช 2020) วัดมหาโพธาราม แต่เครื่องแต่งกายของเทวดาปูนปั้นของวัดเกาะกลางมีความซับซ้อนกว่าเทวดาปูนปั้นบนผนังวิหารวัดเจดีย์ยอด จึงอาจเป็นไปได้ว่าเทวดาปูนปั้นองค์นี้น่าจะสร้างขึ้นในสมัยหลังเทวดาปูนปั้นบนผนังวิหารเจดีย์ยอด ดังนั้น ผู้เขียนจึงกำหนดอายุเวลาของกุ่กลางน้ำอยู่ในช่วงประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 21 เช่นกัน อนึ่ง เมื่อพิจารณารูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกุ่กลางน้ำที่มีการสร้างให้อยู่ในลักษณะที่มีน้ำล้อมรอบ รวมทั้งการสร้าง

เสาแกนกลางไว้ภายในองค์เรือนธาตุ แสดงให้เห็นได้ว่าภายในองค์เรือนธาตุ อาจไม่ได้เป็นพื้นที่ไว้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป เนื่องจากพื้นที่ภายใน มีลักษณะแคบ กุดดังกล่าวอาจสร้างขึ้นเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของวิมานไพชยนต์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เหนือยอดเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบด้วยมหานทีสีทันดร ตามคติจักรวาลในพุทธศาสนา ต่อมาได้นำพระพุทธรูปมาประดิษฐานในซุ้ม มุขทางด้านทิศใต้ของกุ

บรรณานุกรม

เกรียงไกร เกิดศิริ. 2551. พுகาม: การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐ
แห่งความศรัทธา. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์.

โชมสี แสนจิตต์. 2552. เมืองโบราณหรือภูเขาศักดิ์สิทธิ์ จากหลักฐานโบราณคดี.
วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัย
ประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. 2541. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: วรณรักษ์.

_____. 2542. “เจดีย์วัดเกาะกลาง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน.” เมือง
โบราณ. 25(มกราคม - มีนาคม): 83 - 91.

_____. 2545. ลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่.
เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.

เฉลียว ปิยะชน. 2540. ประติมากรรมเทวดาและกนิษฐแห่งล้านนา. เชียงใหม่:
สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชาญคณิต อารณ. 2551. “เจดีย์ร้างวัดอุโมงค์: ความสัมพันธ์ระหว่างเมือง
เชียงใหม่และเชียงแสนในงานช่างนครลำปาง.” วิจารณ์ศิลป์ 1(ตุลาคม
- มีนาคม): 42 - 59.

เชษฐ ติงสฤษดิ์. 2555ก. สัตตมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับ
ศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

_____. 2555ข. เจดีย์ในศิลปะพม่า-มอญ: พัฒนาการทางด้านรูปแบบตั้งแต่
ศิลปะศรีเกษตรถึงศิลปะมณฑล. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

ณอ กรีน, ห้างหุ้นส่วนจำกัด. 2542. รายงานการขุดแต่งบुरुณะและปรับปรุง
ภูมิทัศน์ โบราณสถานวัดเกาะกลาง ตำบลบ้านเรือน อำเภอบำรุง
จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติที่ 8 เชียงใหม่.

_____. 2548. งานการขุดแต่งโบราณสถานวัดเกาะกลาง หมู่ 8 ตำบล
บ้านเรือน อำเภอบำรุง จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: สำนักงาน
โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 เชียงใหม่.

_____. 2551. จดหมายเหตุงานบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์วัดพระธาตุ
หริภุญชัยวรมหาวิหาร ต.ในเมือง อ.เมือง จ. ลำพูน. เชียงใหม่:
สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 8 เชียงใหม่.

ประชากรจักรจักร, พระยา. 2515. พงศาวดารโยนก. กรุงเทพมหานคร: แพร่
พิทยา.

รัตนปัญญาเถระ. 2510. ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย แสง มนวิฑูร. ม.ป.ท.:
มิตรนราการพิมพ์.

พิชญา สุ่มจินดา. 2556. “เจตีย์เชียงยัน: ต้นแบบของเจตีย์ห้ายอดในศิลปะล้านนาและสุโขทัย.” (เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์).

พิริยะ ไกรฤกษ์. 2555ก. รากเหง้าแห่งศิลปะไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ริเวอร์บุ๊กส์.

_____. 2555ข. กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์. 2550. ของดีที่บ้านเรือน: การประยุกต์ใช้เอกลักษณ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล. 2552. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่มาของสมุดภาพไตรภูมิรุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2551. ศิลปะเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. 2552. รายงานการวิจัย เมืองลำพูนจากหลักฐานโบราณคดี ศิลปะและเอกสารทางประวัติศาสตร์. เชียงใหม่: สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่.

สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนาและอักษรขอม. 2547. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่. ม.ป.ป. เอกสารข้อมูลจัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิกส์
ข้อมูลแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานจังหวัดลำพูน. เชียงใหม่:
สำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่.

สุพินดา เจียรพิพัฒน์. 2542. การกำหนดอายุเวลาของสถูปในวัด
จามเทวี จังหวัดลำพูน: การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. 2545. เที้ยววัด เที้ยววา ชมปูนปั้นล้านนา.
กรุงเทพมหานคร: สายธาร.

Yan, Chongnian. 1989. *Beijing-The Treasures of on Ancient Capital*.
Second editions. Beijing: Morning Glory.

Heater, Karmary. N.d. *Early Sino-Tibetan Art*. England: Aris and
Phillips.

ผู้เขียนขอขอบคุณ อาจารย์พิชญา สุ่มจินดา อาจารย์ประจำสาขา
วิชาศิลปะไทย ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ ผู้ให้ทั้งความรู้ คำแนะนำ และคำวิจารณ์ที่มีประโยชน์
และมีคุณค่า คุณวรรณัฐ ขจรศิลป์ นักศึกษามหาวิทยาลัย
รามคำแหง ผู้ให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับภาพถ่ายในสถานที่
ต่างๆ อย่างไรก็ดี ความบกพร่องอันเกิดจากบทความชิ้นนี้เป็น
ของผู้เขียนเอง